

Mediawijsheid in het onderwijs in 2010

Verslag van onderzoek bij leraren in het primair en
voortgezet onderwijs

Menno Wester | Ed Smeets

mediawijzer.net

its

MEDIAWIJSHEID IN HET ONDERWIJS IN 2010

Mediawijsheid in het onderwijs in 2010

Verslag van onderzoek bij leraren in het primair en voortgezet onderwijs

Menno Wester | Ed Smeets

Maart 2011

ITS, Radboud Universiteit Nijmegen

Foto omslag: Goedele Monnens

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK DEN HAAG

Wester, Menno.

Mediawijsheid in het onderwijs in 2010. Verslag van onderzoek bij leraren in het primair en voortgezet onderwijs. / Menno Wester & Ed Smeets – Nijmegen: ITS

ISBN 978 – 90 – 5554 – 413 – 4

NUR 840

Projectnummer: 34000730

Opdrachtgever: Mediawijzer.net

© 2011 ITS, Radboud Universiteit Nijmegen

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, en evenmin in een retrieval systeem worden opgeslagen, zonder de voorafgaande schriftelijke toestemming van het ITS van de Radboud Universiteit Nijmegen.

No part of this book/publication may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

Voorwoord

In dit onderzoeksrapport wordt verslag gedaan van een vervolgstudie naar de aandacht voor mediawijsheid in het primair en voortgezet onderwijs en de opvattingen van leraren over mediawijsheid bij leerlingen. Het is een herhaling van het ITS-onderzoek uit 2009 dat ook destijds werd uitgevoerd op verzoek van het expertisecentrum Mediawijzer.net. Het onderzoek is uitgevoerd via een internetenquête die is ingevuld door leraren uit het primair en het voortgezet onderwijs. Verschillende facetten van het omgaan met nieuwe media komen aan bod.

Een belangrijke conclusie uit het onderzoek is dat onderwijzers en leraren hun leerlingen niet veel mediawijzer vinden dan in 2009. Veel scholen besteden volgens de leraren nog steeds regelmatig aandacht aan mediawijsheid, maar deze aandacht lijkt in beide sectoren, primair en voortgezet onderwijs, wel iets afgenomen.

Aandacht voor mediawijsheid op scholen blijft volgens de onderwijzers en leraren noodzakelijk, bijvoorbeeld omdat een deel van de leerlingen thuis te weinig vaardigheden verwerft op het gebied van het omgaan met nieuwe media. Tevens blijkt uit het onderzoek dat leraren het van veel belang vinden dat er voldoende tijd, computers, lesmateriaal en kennis bij hen zelf over mediawijsheid beschikbaar moet zijn.

Sinds 2009 groeide het aandeel leraren dat gehoord heeft dat een leerling slachtoffer is geweest van digitaal pesten of ongewenste intimiteiten via internet. Een deel van de leerlingen lijkt zich nog onvoldoende bewust van de risico's van internet. Ook dit geldt zowel in het primair als in het voortgezet onderwijs.

Dit onderzoek was uitsluitend mogelijk door de bereidheid van veel leraren om vragen over mediawijsheid te beantwoorden. Het ITS wil hen hier hartelijk voor bedanken.

Jeroen Winkels,
directeur

Inhoud

Voorwoord	v
1 Inleiding	1
1.1 Aanleiding tot en achtergrond van het onderzoek	1
1.2 Uitkomsten mediawijsheid onderzoek 2009	1
1.3 Onderzoeksvragen	2
1.4 Leeswijzer	2
2 Onderzoeksopzet en respons	5
2.1 Onderzoeksopzet	5
2.2 Onderzoeksinstrument	5
2.3 Deelname aan het onderzoek	6
3 Resultaten	11
3.1 Computergebruik en mediawijsheid	11
3.2 Vaardigheden van leerlingen	15
3.3 Ontwikkeling van vaardigheden thuis	20
3.4 Risico's van internet en beleid rond digitaal pesten	23
3.5 Aandacht voor mediawijsheid	29
3.6 Ondersteuning	35
3.7 Wat is volgens leraren nodig om mediawijsheid bij te brengen	37
4 Conclusies en aanbevelingen.	43
4.1 Samenvatting en conclusies	43
4.2 Discussie en aanbevelingen	48
Bijlagen	53
Bijlage 1 – Mediawijsheid uitgesplitst binnen het primair onderwijs	55
Bijlage 2 – Mediawijsheid uitgesplitst binnen het voortgezet onderwijs	59
Literatuur	63

1 Inleiding

1.1 Aanleiding tot en achtergrond van het onderzoek

In 2009 heeft het ITS op verzoek van Mediawijzer.net bij leraren in het primair onderwijs en het voortgezet onderwijs onderzoek gedaan naar mediawijsheid. Daarin stonden twee hoofdpunten centraal: de opvattingen van leraren over de mate waarin leerlingen ‘mediawijs’ zijn en de aandacht die in het onderwijs wordt besteed aan het vergroten van de mediawijsheid. Voor dit onderzoek is de definitie van mediawijsheid gebruikt die de Raad van Cultuur (2005) heeft geformuleerd: ‘het geheel van kennis, vaardigheden en mentaliteit waarmee burgers zich bewust, kritisch en actief kunnen bewegen in een complexe, veranderlijke en fundamenteel gemedialiseerde wereld’.¹

Op verzoek van de opdrachtgever richten we ons op de digitale media. Meer specifiek gaat het in dit onderzoek om het (kritisch) omgaan met digitale media en de informatie die via deze media kan worden verkregen en de vaardigheid om zelf producties te maken met nieuwe media. Daarbij hoort ook de omgang met de risico’s van internet.

1.2 Uitkomsten mediawijsheid onderzoek 2009

Uit het in 2009 gehouden onderzoek komt naar voren dat op veel scholen regelmatig aandacht wordt besteed aan mediawijsheid.² Zowel in het primair onderwijs als in het voortgezet onderwijs gaat het daarbij vooral om de vaardigheid in het zoeken en beoordelen van informatie. In het primair onderwijs wordt bovendien regelmatig gewerkt aan het bewust maken van leerlingen van de risico’s van internet. In het voortgezet onderwijs is de aandacht voor de risico’s van internet kleiner. Daar komt wel het creatief werken met media meer aan bod.

Uit het onderzoek blijkt ook dat veel leerlingen – volgens hun leraren – nog onvoldoende vaardig zijn in het opzoeken en beoordelen van informatie, dat zij zich onvoldoende bewust lijken te zijn van de risico’s van het gebruik van internet en zich daar

1 Raad voor Cultuur (2005). *Mediawijsheid. De ontwikkeling van nieuw burgerschap*. Den Haag: Raad voor Cultuur.

2 E. Smeets & M. Wester (2009). *Mediawijsheid in het primair onderwijs en voortgezet onderwijs*. Nijmegen: ITS.

ook onvoldoende tegen wapenen. Ook de vaardigheid in het creatief gebruik van media zou bij tal van leerlingen tekort schieten. ‘

1.3 Onderzoeksvragen

Om zicht te krijgen op de ontwikkelingen op het gebied van mediawijsheid in de afgelopen anderhalf jaar, heeft Mediawijzer.net verzocht om een vervolgonderzoek. Qua opzet en vraagstelling is dit vervolgonderzoek vergelijkbaar met het eerdere onderzoek. Ook nu richten we ons op de vraag in hoeverre scholen aandacht besteden aan verschillende aspecten van mediawijsheid en op de inschatting door de leraren van de mate waarin hun leerlingen ‘mediawijs’ zijn. De onderzoeksvragen zijn vergelijkbaar met het onderzoek uit 2009:

- Hoe vaardig zijn leerlingen volgens de leraren op het gebied van het gebruik van media?
- In hoeverre en op welke manier wordt aandacht besteed aan het (leren) omgaan met media?
- Welke ondersteuning is beschikbaar en/of wenselijk op het gebied van het (leren) omgaan met media?
- In hoeverre treden op de voorgenoemde punten verschillen op tussen primair en voortgezet onderwijs?
- In welke mate zijn de resultaten veranderd ten opzichte van het onderzoek uit 2009?

1.4 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 beschrijven wij de opzet van het onderzoek en geven we een overzicht van de respons binnen het primair en voortgezet onderwijs. Hier komen de achtergrondkenmerken van de deelnemers aan bod. In hoofdstuk 3 volgt een beschrijving van de resultaten van het onderzoek. In deze rapportage zetten we de resultaten van 2009 en 2010 naast elkaar en gaan we na of er verschillen kunnen worden gemeld en hoe groot die eventuele verschillen zijn. Tot slot geven we in hoofdstuk 4 een overzicht van de conclusies en doen wij enkele aanbevelingen voor het onderwijs op het gebied van mediawijsheid.

Aan het einde staan twee bijlagen waarin we de resultaten uitsplitsen binnen het primair en het voortgezet onderwijs. In bijlage 1 staan tabellen van de resultaten, uitsplitst voor de onder-, midden- en bovenbouw in het primair onderwijs. In bijlage 2 staat in de tabellen een uitsplitsing van de resultaten voor de verschillende onderwijstypen binnen het voortgezet onderwijs.

2 Onderzoeksopzet en respons

2.1 Onderzoeksopzet

Voor het onderzoek is gebruik gemaakt van twee panels: het AOB-panel en het Onderwijspersoneelspanel van het ITS. Deze panels tellen samen rond 1.200 leraren in het primair onderwijs en 2.000 in het voortgezet onderwijs. Uit beide panels zijn leraren geselecteerd die les geven in het primair of in het voortgezet onderwijs. De panelleden zijn begin december per e-mail benaderd met het verzoek om een internetvragenlijst in te vullen. De leraren hadden twee weken de tijd om de vragenlijst in te vullen.

2.2 Onderzoeksinstrument

Zoals aangegeven, is de enquête via internet afgenomen. De vragenlijst is grotendeels hetzelfde als in het onderzoek uit 2009. Deze omvatte dezelfde vijf vragenblokken:

- achtergrondkenmerken van de leraar;
- computergebruik van leerlingen thuis in verband met school;
- mediawijsheid van leerlingen;
- invloed van computergebruik thuis op computergebruik op school;
- risico's van internet;
- aandacht op school voor mediawijsheid.

De vragen naar *achtergrondkenmerken* betreffen het onderwijstype, de groep(en) of leerjaren waarin men les geeft, het vak of vakgebied (vo), sekse, leeftijd en het aantal jaren onderriservaring. Ook zijn vragen gesteld over de competenties van de leraar op het gebied van het gebruik van ICT.

In het onderdeel *computergebruik thuis in verband met school* is gevraagd hoe vaak leerlingen opdrachten krijgen die ze thuis moeten uitvoeren met gebruik van internet en om welk type opdrachten het daarbij gaat.

De vragen rond de *mediawijsheid* betreffen de vaardigheid van leerlingen in het zoeken en verwerken van informatie en in het creatief gebruik van media, de mate waarin leerlingen zich volgens de leraren bewust zijn van de risico's van het gebruik van internet en de mate waarin zij zich daartegen wapenen.

Bij het onderdeel *invloed van computergebruik thuis op computergebruik op school* is aan de leraren gevraagd of ze vinden dat leerlingen thuis vaardigheden leren in het zoeken en beoordelen van informatie en het creatief gebruik van media. Ook is gevraagd of de leraar denkt dat de ouders in staat zijn kinderen te helpen in het gebruik van nieuwe media en of tijdens ouderavonden aandacht besteed is aan mediawijsheid.

De vragen over de *risico's van internet* betreffen de mate waarin de leraar wel eens gehoord heeft dat leerlingen het slachtoffer zijn geweest van digitaal pesten, misbruik van persoonlijke informatie of ongewenste intimiteiten op internet. Ook is gevraagd of het bekend is of de leerlingen zelf wel eens digitaal pesten, wat de school doet aan preventie en aan concrete gevallen van digitaal pesten.

De vragen naar *aandacht op school voor mediawijsheid* betreffen de mate waarin in de les, dan wel op school aandacht wordt geschonken aan drie aspecten van mediawijsheid: het zoeken en evalueren van informatie, het creatief gebruik van media en het vergroten van de bewustwording rond risico's van internetgebruik en manieren om deze te verkleinen of te ondervangen. Bovendien is gevraagd wie verantwoordelijk is voor de mediaopvoeding en wat leraren op school nodig hebben om mediawijsheid bij te brengen. In verband hiermee zijn enkele vragen opgenomen over de ondersteuning bij de lessen over mediawijsheid, zoals bijvoorbeeld de beschikbaarheid van een mediacoach, het gebruik van (materiaal van) websites over mediawijsheid of ondersteunende diensten van bibliotheken.

De vragenlijst bestond grotendeels uit gesloten (meerkeuze-)vragen. Ter verdieping zijn enkele open vragen gesteld.

2.3 Deelname aan het onderzoek

De bereidheid tot deelname aan het onderzoek was relatief hoog. De vragenlijst is ingevuld door 913 leraren, waarvan 462 (51%) les geven in het primair onderwijs en 451 (49%) in het voortgezet onderwijs. De totale respons is iets lager dan in ons naar mediawijsheid bij leraren uit 2009. Toen reageerden 1.207 leraren, waarvan 30 procent les gaf in het primair onderwijs. In het huidige onderzoek is het aandeel leraren afkomstig uit het primair onderwijs dus groter. Het aantal leraren uit beide onderwijssectoren is in 2010 gelijkmatiger verdeeld.

Respons uit het primair onderwijs

Tabel 2.1 geeft een overzicht van een aantal achtergrondkenmerken van de leraren in het primair onderwijs. Ter vergelijking staan ook de gegevens van het onderzoek uit 2009 in de tabel.

Tabel 2.1 – Achtergrondgegevens deelnemende leraren primair onderwijs

	2009		2010	
	aantal	percentage	aantal	percentage
<i>Totaal deelnemende leraren</i>	362		462	
<i>Geslacht:</i>				
• man	108	30%	104	23%
• vrouw	254	70%	358	77%
<i>Geeft les aan groep(en)</i>				
• onderbouw	56	15%	65	14%
• middenbouw	91	25%	123	27%
• bovenbouw	132	36%	172	37%
• combinatie van onder-, midden- of bovenbouw	83	23%	102	22%
<i>Onderwijservaring:</i>				
• 0 – 10 jaar	112	32%	223	48%
• 11 – 20 jaar	57	16%	83	18%
• meer dan 20 jaar	183	52%	156	34%

De percentages uit het onderzoek van 2010 wijken niet sterk af van de gevonden percentages in 2009. Van de deelnemende leraren in het primair onderwijs is in 2010 nog steeds de meerderheid vrouw (77%). Ruim een derde geeft (alleen) les in de bovenbouw en ruim een kwart in de middenbouw. Bijna een kwart geeft in meer dan één bouw les. De deelnemende leraren in het primair onderwijs hebben doorgaans veel onderwijservaring: een derde heeft meer dan 20 jaar ervaring. Dit is minder dan een jaar eerder, toen was dit de helft van de deelnemende leraren. In 2010 heeft bijna de helft van de deelnemende leraren minder dan 10 jaar ervaring. Eén op de zes heeft minder dan vijf jaar ervaring.

Respons uit het voortgezet onderwijs

Tabel 2.2 geeft een overzicht van de achtergrondgegevens van de deelnemers in het voortgezet onderwijs. Hier is de meerderheid man (61%). De meeste deelnemers geven les in meerdere onderwijstypen. Ongeveer tweederde geeft les aan havo- en/of vwo- klassen. Drie op de vijf leraren geven les in het vmbo.

De helft van de deelnemers geeft aan in zowel de onderbouw als de bovenbouw les te geven. Het aantal jaren onderrichtservaring is lager dan in 2009 maar ligt hier nog steeds hoger dan in het primair onderwijs. Ongeveer 42 procent van de deelnemers zegt meer dan 20 jaar ervaring te hebben. De groep met vijf jaar ervaring of minder vormt 10 procent van de deelnemers.

Tabel 2.2 – Achtergrondgegevens deelnemende leraren voortgezet onderwijs

	2009		2010	
	aantal	percentage	aantal	percentage
<i>Totaal deelnemende leraren</i>	845		451	
<i>Geslacht:</i>				
• man	584	69%	277	61%
• vrouw	261	31%	174	39%
<i>Geeft les in de onderwijstypen:</i>				
• praktijkonderwijs	34	4%	19	4%
• leerwegondersteunend onderwijs	104	12%	60	13%
• vmbo-b/ vmbo-k	191	23%	129	29%
• vmbo-t	243	29%	140	31%
• havo/vwo	620	73%	291	65%
<i>Leerjaren:</i>				
• alleen onderbouw	105	12%	68	15%
• alleen bovenbouw	332	39%	156	35%
• zowel onderbouw als bovenbouw	408	48%	227	50%
<i>Onderrichtservaring:</i>				
• 0 – 10 jaar	195	23%	153	34%
• 11 – 20 jaar	161	19%	109	24%
• meer dan 20 jaar	489	58%	189	42%

Toelichting: Bij onderwijstypen is de som van de aantallen groter dan het aantal respondenten, doordat leraren doorgaans in meer onderwijstypen les geven. De som van de percentages is daardoor groter dan 100.

Leraren geven les in meerdere onderwijstypen. Dit maakt het lastig om de resultaten te vergelijken tussen de onderwijstypen, leraren zouden we dan bij zo'n vergelijking moeten dubbeltellen. Daarom zijn de onderwijstypen omgecodeerd in categorieën, zodat elke leraar nog maar één keer voorkomt. Deze nieuwe indeling van onderwijstypen is als volgt:

- *Praktijkonderwijs*, deze categorie bestaat uit 15 leraren die uitsluitend lesgeven in het praktijkonderwijs;
- *vmbo*, dit zijn 141 leraren die lesgeven in het vmbo-b/k, vmbo-t en/of leerwegondersteund onderwijs);
- *vmbo/havo/vwo*, deze categorie bestaat uit 73 leraren die lesgeven in het vmbo-b/ k en/of vmbo-t en havo/vwo;
- *havo/vwo*, dit betreft de 213 leraren die uitsluitend lesgeven aan havo- en/of vwo- klassen.

Bij deze indeling kunnen leraren niet in meerdere categorieën voorkomen. Dit maakt vergelijkingen van de resultaten tussen deze onderwijstypen mogelijk.

Representativiteit van de respons

Om zicht te krijgen op de representativiteit van de respondentgroep, is een vergelijking gemaakt met landelijke gegevens met betrekking tot enkele achtergrondvariabelen. Deze landelijke percentages worden jaarlijks door het Sectorberstuur Onderwijsarbeidsmarkt gepubliceerd op de website Stamos.³ Hieruit blijkt dat het landelijke aandeel vrouwelijke leraren in het voortgezet onderwijs ongeveer 8 procentpunten hoger is dan het percentage vrouwen in de responsgroep.

In de responsgroep uit het primair onderwijs is het percentage vrouwen ongeveer gelijk aan de landelijke percentages. We gaan ervan uit dat de genoemde verschillen niet tot een noemenswaardige vertekening van de onderzoeksresultaten leiden.

Inschatting eigen computervaardigheden

Tot besluit van de achtergrondgegevens hebben we de deelnemers gevraagd hoe vaardig ze zichzelf vinden in het gebruik van de computer als didactisch hulpmiddel. Tabel 2.3 geeft een overzicht.

3 Zie www.stamos.nl, op het moment van onderzoek zijn op stamos de percentages van functie naar geslacht tot en met 2008 gepubliceerd.

Tabel 2.3 – Inschatting eigen vaardigheid in het gebruik van computers als didactisch hulpmiddel

	Primair onderwijs		Voortgezet onderwijs	
	2009	2010	2009	2010
• helemaal niet vaardig	2%	1%	2%	3%
• basaal vaardig	33%	35%	38%	31%
• gevorderd	48%	48%	44%	49%
• zeer gevorderd	16%	16%	16%	17%
totaal (n=100%)	362	462	845	451

In 2010 vinden ongeveer acht op de tien leraren zichzelf basaal vaardig of gevorderd in didactisch gebruik van computers. Dit is nauwelijks veranderd ten opzichte van 2009. In 2010 is het percentage leraren uit het voortgezet onderwijs dat zichzelf basaal vaardig vindt gedaald ten opzichte van 2009. Meer leraren vinden zich gevorderd. In het primair onderwijs is de groep die zichzelf gevorderd of zeer gevorderd acht het afgelopen jaar niet veranderd. Bij deze inschatting is er geen significant verschil tussen primair en voortgezet onderwijs.

3 Resultaten

3.1 Computergebruik en mediawijsheid

In hoeverre maakt mediawijsheid onderdeel uit van het curriculum op de scholen? Niet alle deelnemende leraren uit het primair en het voortgezet onderwijs hebben hier zicht op. Respectievelijk weet 21 en 27 procent niet of dit deel uitmaakt van het curriculum. Maar van de leraren die dit *wel* weten, zegt de helft dat mediawijsheid onderdeel is van het curriculum van school, respectievelijk ongeveer 53 en 48 procent.

Indien mediawijsheid onderdeel is van het curriculum, in welke leerjaren komt mediawijsheid dan in de school aan bod? Volgens de meeste leraren uit het po (70%) en uit het vo (78%) loopt mediawijsheid als een rode draad door het programma heen: in alle leerjaren komt het aan bod.⁴ Indien lessen mediawijsheid in slechts enkele klassen aandacht krijgen, vindt dit in het primair onderwijs plaats vanaf groep 5 of groep 6 (23%). In het voortgezet onderwijs komt in deze situatie mediawijsheid voornamelijk in de brugklas aan de orde (16%). Enkele leraren geven aan dat mediawijsheid op hun school in een specifiek leerjaar behandeld wordt, maar meestal komt het in meerdere jaren aan bod.

Een groot deel geeft aan dat mediawijsheid in het curriculum is opgenomen. Maar een deel geeft ook aan dat dit niet het geval is of dat ze het niet weten. Desondanks besteden de meeste leraren toch aandacht aan het gebruik van nieuwe media in het onderwijs. De deelnemende leraren is gevraagd naar de omvang van het computergebruik door leerlingen in de lessen en bij huiswerkopdrachten. Tabel 3.1 geeft een overzicht van het computergebruik in de les.

4 Deze percentages hebben betrekking op de leraren uit het po en vo die aangeven dat mediawijsheid een onderdeel van het curriculum is. In aantallen zijn dit respectievelijk 193 en 158 leraren.

Tabel 3.1 – Gebruik van computers door leerlingen in de lessen van de deelnemende leraren

	primair onderwijs		voortgezet onderwijs	
	2009	2010	2009	2010
• nooit	2%	1%	5%	6%
• af en toe	18%	21%	48%	47%
• tamelijk vaak	29%	33%	22%	24%
• vaak	32%	30%	15%	14%
• heel vaak	20%	14%	10%	10%
totaal (n=100%)	362	462	845	451

Uit de tabel blijkt dat de computer in het primair onderwijs aanzienlijk vaker in de les wordt gebruikt dan in het voortgezet onderwijs. In het primair onderwijs werken de leerlingen in 2010 volgens de geënquêteerden minder vaak met een computer dan in 2009. Het percentage dat aangeeft dat leerlingen de computer vaak of heel vaak in de les gebruiken daalt van 52 tot 44 procent. In het voortgezet onderwijs blijft dit ongewijzigd, dit is nog steeds bij een kwart van de leraren het geval. Bijna de helft van de leraren in het voortgezet onderwijs gebruikt in 2010 de computer slechts af en toe in de klas, tegen één vijfde in het primair onderwijs. Het verschil tussen primair en voortgezet onderwijs is significant, zoals variantieanalyse laat zien.⁵

Gebruik van internet bij huiswerk

Niet alleen in de les kan internet gebruikt worden. Leraren geven aan dat leerlingen dit ook bij huiswerkopdrachten moeten gebruiken. In tabel 3.2 staat hoe vaak leerlingen van de deelnemende leraren opdrachten krijgen die ze thuis met behulp van internet moeten maken.

Tabel 3.2 – Gebruik van internet bij huiswerk door leerlingen van de deelnemende leraren

	primair onderwijs		voortgezet onderwijs	
	2009	2010	2009	2010
• nooit	51%	45%	15%	10%
• af en toe	40%	42%	58%	55%
• tamelijk vaak	6%	10%	17%	22%
• (heel) vaak	3%	4%	10%	13%
totaal (n=100%)	362	462	845	451

⁵ F=71.7; p<.01; E²=.07.

Logischerwijs is in het primair onderwijs het gebruik van internet bij huiswerk niet erg groot. Op de basisschool wordt namelijk minder huiswerk opgegeven dan in het voortgezet onderwijs. Het verschil tussen primair en voortgezet onderwijs is significant, zoals variantieanalyse laat zien.⁶ Bijna de helft van de leraren in het primair onderwijs (45%) geeft nooit huiswerk op waarbij het internet gebruikt moet worden. Dit aandeel is gedaald ten opzichte van 2009. Een groot deel van de leraren (42%) doet dit nu af en toe. Het aandeel leraren dat zegt tamelijk tot (heel) vaak dit type huiswerkopdrachten te geven is gestegen van 9 naar 14 procent in 2010.

In het voortgezet onderwijs wordt ten opzichte van 2009 ook vaker huiswerk opgegeven waarbij het internet gebruikt moet worden. Meer dan de helft van de deelnemende leraren uit het voortgezet onderwijs (55%) doet dit af en toe. Het aandeel dat zegt dit tamelijk vaak tot heel vaak aan de leerlingen op te geven is gestegen tot ruim een derde. Ten opzichte van 2009 is het percentage leraren gedaald dat *nooit* huiswerk opgeeft dat met behulp van internet moet worden gedaan.

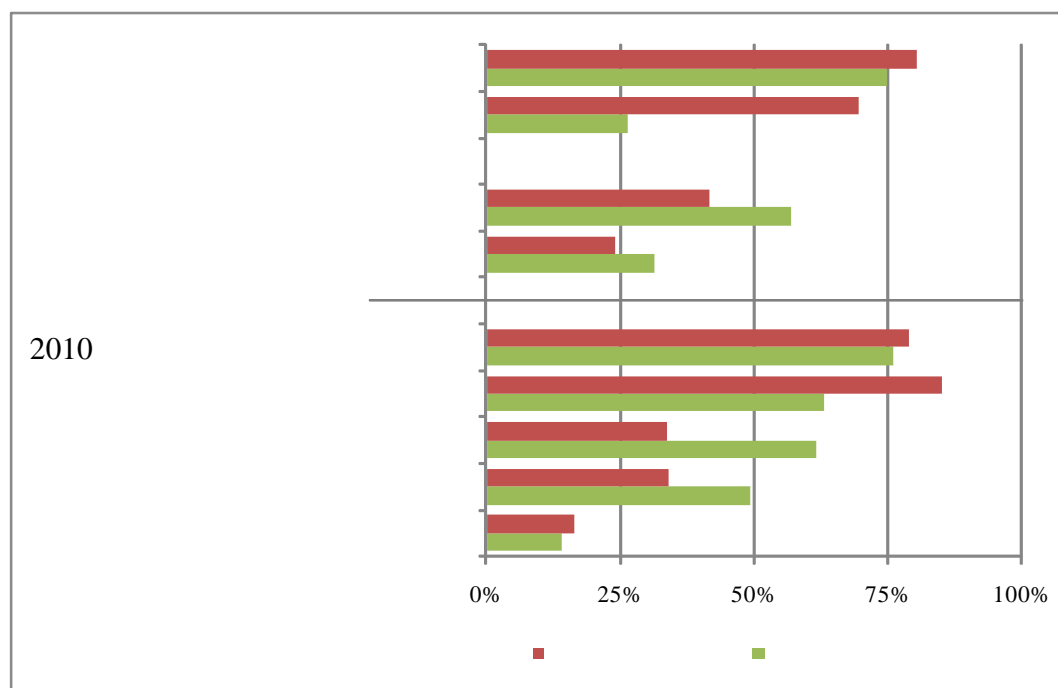
Type huiswerkopdrachten met behulp van internet

Bij wat voor soort huiswerkopdrachten wordt internet gebruikt? Dit staat in figuur 3.1. In de grafiek zijn *alleen* de leraren weergegeven die huiswerk opgeven waarbij internet gebruikt moet worden. Van de totale responsgroep gaat het hier om respectievelijk 256 en 405 deelnemende leraren uit het primair en het voortgezet onderwijs.

Het ligt voor de hand dat leerlingen onder andere het internet gebruiken als ze thuis werkstukken, spreekbeurten en presentaties moeten maken. Van de leraren uit het primair en het voortgezet onderwijs die huiswerk geven dat leerlingen met behulp van internet maken, geeft meer dan driekwart aan dat dit in verband met een werkstuk is. Dit is nauwelijks veranderd ten opzicht van 2009. De meerderheid van de leraren in het primair onderwijs zegt dat leerlingen thuis met behulp van internet een spreekbeurt of presentatie voorbereiden, dit percentage is gestegen van 70 naar 85 procent. In het voortgezet onderwijs komt dit voor bij 63 procent van de leraren. Dit is een verdubbeling ten opzichte van 2009.

6 F=144.0; p<.01; E²=.14.

Figuur 3.1 – Type huiswerkopdrachten waarbij internet gebruikt wordt; leraren die aangegeven dat leerlingen huiswerk krijgen waarbij ze internet gebruiken.

Een derde van de leraren uit het primair onderwijs zegt dat leerlingen huiswerkopdrachten krijgen die bij de lesmethode horen of dat ze extra opdrachten geven. Een op de zes geeft andere opdrachten waarvoor internet noodzakelijk is. Het gaat bijvoorbeeld om opdrachten als het maken van een boekverslag, informatie opzoeken, nieuwsbegrip vergaren of op een speelse manier stof oefenen met educatieve online spelletjes.

In het voortgezet onderwijs zegt 62 procent dat de huiswerkopdrachten met behulp van internet bij de lesmethode horen. De helft geeft aan dat dit ook extra opdrachten zijn. Een op de zeven leraren geeft aan dat leerlingen thuis ook op een andere manier met internet moeten werken, bijvoorbeeld het zoeken en solliciteren naar stageplaatsen, oefentoetsen, ict-training, een documentatiemap of e-portfolio of omdat de school gebruik maakt van een elektronische leeromgeving.

In 2010 hebben we voor het eerst gevraagd of leerlingen internet moeten gebruiken bij huiswerkopdrachten die bij de lesmethode horen. Hierdoor zijn de percentages van leraren die extra of andere opdrachten geven minder goed vergelijkbaar met de resultaten uit ons onderzoek in 2009.

3.2 Vaardigheden van leerlingen

In de vragenlijst zijn zes vragen gesteld over de opvattingen van de leraren over de mediawijsheid van de leerlingen. In onderstaande figuur 3.2 en figuur 3.3 worden de resultaten uit de onderzoeken van 2009 en 2010 per item gepresenteerd.

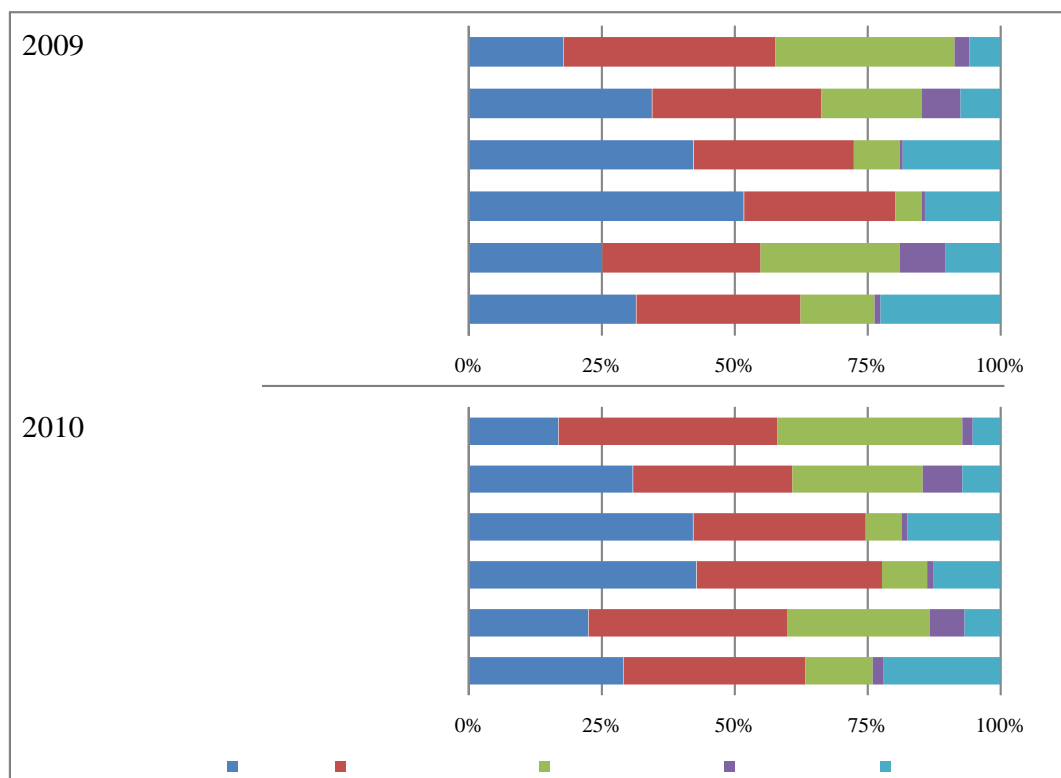
Vaardigheden volgens leraren uit het primair onderwijs

In onderstaande figuur is te zien dat in 2010 met betrekking tot het zoeken en beoordelen van informatie ruim een derde van de leraren uit het primair onderwijs aangeeft dat de meeste of alle leerlingen hier vaardig in zijn. Ongeveer 41 procent denkt dat sommige leerlingen hier vaardig in zijn. Dit is nauwelijks veranderd ten opzichte van 2009. Het aandeel leraren dat denkt dat de meeste of alle leerlingen vaardig zijn in het maken van presentaties met behulp van ICT is gestegen van een kwart tot bijna een derde. Ongeveer hetzelfde percentage, een derde, denkt dat sommige leerlingen hier vaardig in zijn.

Volgens een kleine deel van de deelnemende leraren zijn de meeste of alle leerlingen vaardig in het bewerken van digitale foto's. Dit percentage is in 2010 afgenomen van 10 naar 8 procent. Nog steeds denkt ongeveer een derde van de leraren dat sommigen en ruim 40 procent dat niemand uit de klas hierin vaardig is.

De leraren lijken van mening dat de leerlingen iets vaardiger zijn geworden in het maken en online aanbieden van filmpjes ten opzichte van 2009. Nog steeds denkt een minderheid van de deelnemende leraren dat de meeste of alle leerlingen hier vaardig in zijn, maar deze minderheid is toegenomen van 6 naar 10 procent. Ook is het aandeel leraren dat denkt dat sommige leerlingen vaardig zijn met digitale filmpjes gegroeid van 28 naar 35 procent.

Figuur 3.2 – Inschatting door leraren van vaardigheden mediawijsheid van leerlingen in het primair onderwijs

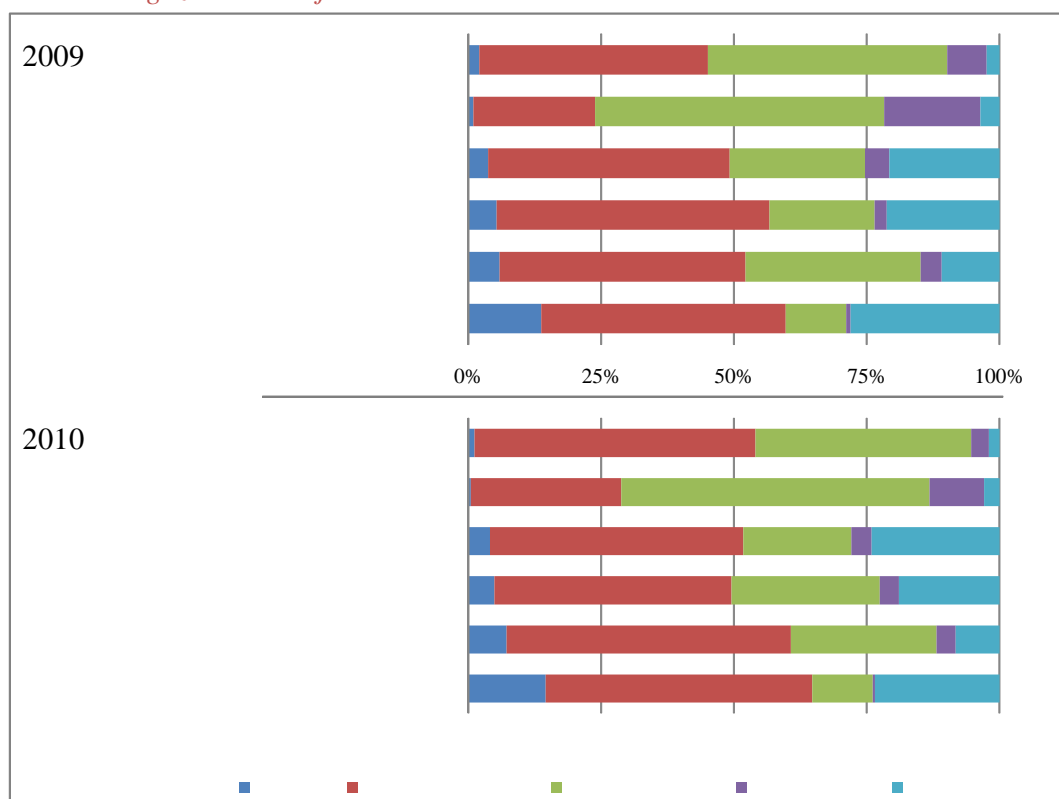

De meningen van de leraren over de vaardigheden van leerlingen in het omgaan met de risico's van internet zijn nauwelijks veranderd ten opzichte van 2009. Van de deelnemende leraren uit het primair onderwijs denkt een derde dat de meeste of alle leerlingen zich bewust zijn van de risico's bij het gebruik van internet. Dit aandeel is bijna gehalveerd wanneer het gaat om het daadwerkelijk wapenen tegen de risico's van internetgebruik; ongeveer 15 procent denkt dat de meeste of alle leerlingen hier vaardig in zijn. Nog steeds denkt bijna een derde (29%) dat niemand van de leerlingen hier vaardig in is, terwijl bijna een kwart (22%) niet weet of leerlingen zich kunnen wapenen tegen de risico's.

Vaardigheden volgens leraren uit het voortgezet onderwijs

Wat zijn de meningen van de leraren uit het voortgezet onderwijs over de mediawijsheid van hun leerlingen? In figuur 3.3 is weergegeven in hoeverre de deelnemende leraren uit het voortgezet onderwijs hun leerlingen hierin vaardig vinden.

Figuur 3.3 – Inschatting door leraren van vaardigheden mediawijsheid van leerlingen in het voortgezet onderwijs

Het percentage van de leraren dat de meeste of alle leerlingen vaardig vindt in het zoeken en beoordelen van informatie, is gedaald van 52 naar 44 procent in 2010. Volgens ruim de helft (53%) zijn hier in 2010 slechts sommige leerlingen vaardig in. Er zijn nauwelijks leraren die denken dat niemand uit de klas vaardig is in het zoeken en vinden van informatie.

Hetzelfde geldt voor het maken van presentaties met behulp van ICT. Nog steeds denkt een meerderheid van de leraren dat de meeste of alle leerlingen hier vaardig in zijn, maar dit aandeel is iets gedaald, van 72 naar 68 procent.

Nog steeds geeft bijna de helft van de leraren uit het voortgezet onderwijs aan dat slechts sommige leerlingen vaardig zijn in het bewerken van digitale foto's (48%) en het maken van films (45%). Daar tegenover staat dat het percentage leraren dat denkt dat de meeste of alle leerlingen vaardig zijn in beide items ten opzichte van 2009 is afgenomen. Voor het bewerken van digitale foto's bleef dit aandeel bijna gelijk, het daalde van 24 naar 22 procent. Het percentage leraren dat denkt dat de meeste of alle

leerlingen vaardig zijn in het maken en online aanbieden van filmpjes is gedaald van 37 tot 32 procent.

In 2010 denkt nog steeds ongeveer de helft van de deelnemende leraren uit het voortgezet onderwijs (54%) dat slechts sommige leerlingen zich bewust zijn van de risico's bij het gebruik van internet. Ruim een kwart (27%) denkt dat de meeste leerlingen zich bewust zijn van de risico's. De helft van de leraren (50%) denkt dat sommige leerlingen zich kunnen wapenen tegen risico's van internetgebruik, 11 procent denkt dat de meeste leerlingen dit kunnen. Het aandeel leraren dat denkt dat niemand van de leerlingen zich kan wapenen tegen de risico's bedraagt 15 procent en bijna een kwart van de leraren weet niet of leerlingen zich kunnen wapenen. Deze percentages over de bewustwording en het wapenen tegen risico's zijn nauwelijks veranderd ten opzichte van ons onderzoek uit 2009. Er is nog steeds ruimte voor verbetering.

Mediawijsheid als schaalvariabele

De zes items over mediawijsheid die we in bovenstaande figuren 3.2 en 3.3 presenteerden vormen gezamenlijk een betrouwbare schaal.⁷ Over deze items is de schaalscore berekend (het gemiddelde over de zes items). Deze kan variëren van 1 (niemand vaardig) tot 4 (alle leerlingen vaardig op alle zes punten).

Het gemiddelde bedraagt 2.0 in het primair onderwijs en 2.4 in het voortgezet onderwijs. Dat is een significant verschil.⁸ Leraren in het voortgezet onderwijs oordelen dus aanzienlijk positiever over de mediawijsheid van hun leerlingen dan leraren in het primair onderwijs. Dit is ook duidelijk terug te zien in figuur 3.2 en figuur 3.3.

De leraren in het primair onderwijs schatten de vaardigheden van hun leerlingen positiever in dan een jaar geleden. De gemiddelde schaalscore in het primair onderwijs steeg van 1.8 in 2009 naar een gemiddelde van 2.0 in 2010. Het oordeel van de leraren uit het voortgezet onderwijs is nauwelijks veranderd, de gemiddelde schaalscore bleef hetzelfde als bij het onderzoek uit 2009.

De vraag is hoe deze opvattingen over mediawijsheid binnen het primair en het voortgezet onderwijs verdeeld zijn, over bouwen en onderwijstypen. Als eerste wordt dit voor het primair onderwijs beschreven, vervolgens komt het voortgezet onderwijs aan bod.

7 De betrouwbaarheid wordt uitgedrukt in Cronbachs alfacoefficiënt, die kan variëren van 0 (slecht) tot 1 (uitstekend). De waarde voor deze zes items is 0.87.

8 De standaarddeviatie is 0.68 in het primair onderwijs en 0.43 in het voortgezet onderwijs. Dit wijst op een grotere spreiding in het oordeel in het primair onderwijs. $F=116.4$; $p<.01$; $E^2=0.13$.

Mediawijsheid binnen het primair onderwijs vergeleken

In tabel 3.3 staan de gemiddelde scores op de mediawijsheidschaal weergegeven voor de leraren uit de verschillende bouwen van het primair onderwijs. Zoals te zien in de tabel neemt binnen het primair onderwijs volgens de leraren de gemiddelde mediawijsheid toe naarmate leerlingen in een hogere groep zitten. Het verschil in mediawijsheid naar onder-, midden- of bovenbouw is significant.⁹

Tabel 3.3 – Mediawijsheid in het primair onderwijs; onder-, midden- en bovenbouw

	2009		2010	
	gemiddelde	standaarddeviatie	gemiddelde	standaarddeviatie
groep 1-2	1,1	0,2	1,2	0,5
groep 3-4-5	1,5	0,4	1,6	0,5
groep 6-7-8	2,3	0,5	2,3	0,5
combinatie	2,0	0,5	2,2	0,6
totaal	1,8	0,6	2,0	0,7

Ten opzichte van 2009 is de mening van de deelnemende leraren uit de bovenbouw over de mediawijsheid van hun leerlingen gelijk gebleven, het gemiddelde blijft 2.3. In de onder- en middenbouw is het gemiddelde gestegen naar respectievelijk 1,2 en 1,6. Dit houdt in dat deze leraren nog steeds denken dat bijna niemand in de onderbouw vaardig is op het gebied van mediawijsheid. Het is dus goed om te realiseren dat in figuur 3.2 het aandeel leraren dat vindt dat niemand van de leerlingen vaardig is op gebied van mediawijsheid gedeeltelijk verband houdt met het lesgeven in de onder- of middenbouw. Respectievelijk komen hier 14 en 27 procent van de respondenten uit het primair onderwijs vandaan. In bijlage 1 is de mening van leraren over de mediawijsheid van leerlingen verder uitgesplitst naar leraren die lesgeven in de onder-, midden- of bovenbouw van het primair onderwijs.

⁹ F=92.9; p<.01; E²=0.41.

Mediawijsheid binnen het voortgezet onderwijs vergeleken

Hoe zijn de scores op het gebied van mediawijsheid tussen verschillende onderwijstypen van het voortgezet onderwijs verdeeld? Dit staat in tabel 3.4 weergegeven. Zoals in de tabel is te zien, verschilt de beoordeling van de mediawijsheid in het voortgezet onderwijs naar onderwijstype. Dit verschil is significant.¹⁰ Naarmate het onderwijsniveau hoger is, wordt de mediawijsheid van leerlingen door de deelnemende leraren iets hoger beoordeeld.

Tabel 3.4 – Inschatting door leraren van mediawijsheid van leerlingen in het voortgezet onderwijs; per onderwijstype¹¹

	2009		2010	
	gemiddelde	standaarddeviatie	gemiddelde	standaarddeviatie
Pro	1,8	0,4	2,1	0,4
Vmbo	2,3	0,4	2,2	0,4
vmbo/ havo/vwo	2,4	0,4	2,4	0,4
havo/vwo	2,5	0,4	2,5	0,4
totaal voortgezet onderwijs	2,4	0,4	2,4	0,4

Het praktijkonderwijs scoort ondanks de groei van het gemiddelde van 1,8 naar 2,1 in 2010 nog steeds het laagst op mediawijsheid. Maar het aantal leraren uit het praktijkonderwijs (n=19) is te klein om representatieve uitspraken te doen. Het oordeel over de mediawijsheid van leerlingen is bij de leraren die lesgeven aan havo/vwo en bij leraren die in zowel vmbo- als havo/vwo-klassen lesgeven nauwelijks veranderd ten opzichte van 2009. De gemiddelde waarden blijven ongeveer gelijk. De leraren die lesgeven in vmbo beoordelen de mediawijsheid iets kritischer. Het gemiddelde maakt een kleine daling, van 2,3 naar 2,2.

3.3 Ontwikkeling van vaardigheden thuis

Kinderen gebruiken natuurlijk niet alleen op school moderne media, ook thuis wordt hiervan gebruik gemaakt en daarvan geleerd. De meningen van de leraren in hoeverre ouders van hun leerlingen in staat zijn om de kinderen te helpen bij het gebruik van nieuwe media lopen uiteen. Dit is weergegeven in onderstaande tabel.

¹⁰ $F=32.0$; $p<.01$; $E^2=0.12$.

¹¹ De in deze tabel gepresenteerde cijfers over 2009 kunnen afwijken van de cijfers uit de publicatie van ons onderzoek uit 2009. In ons onderzoek uit 2009 is het lwoo apart gepresenteerd.

Tabel 3.5 – Opvattingen leraren over de mate waarin ouders in staat zijn hun kinderen te helpen bij gebruik van nieuwe media

	primair onderwijs		voorgezet onderwijs	
	procent	aantal	procent	aantal
• niet of nauwelijks	8%	35	11%	51
• sommige ouders	58%	263	73%	328
• de meeste ouders	34%	154	12%	55
• weet ik niet	1%	5	3%	13

Een derde van de deelnemende leraren uit het primair onderwijs denkt dat de meeste ouders in staat zijn om hun kinderen hiermee te helpen, terwijl één op de acht leraren uit het voortgezet onderwijs inschat dat de meeste ouders dit goed kunnen. Verreweg de meeste leraren uit het primair en voortgezet onderwijs denken dat slechts sommige ouders dit kunnen, respectievelijk 58 en 73 procent. Het aandeel leraren dat denkt dat de ouders niet of nauwelijks in staat zijn om hun kinderen te helpen bij het gebruik van nieuwe media is respectievelijk 8 en 11 procent. Hoewel de meeste leraren denken dat de meeste of sommige ouders hun kinderen kunnen helpen, dient een deel van de kinderen volgens de leraren buitenshuis geholpen te worden om mediawijs te worden.

Welke vaardigheden op het gebied van nieuwe media leren kinderen thuis die ze ook kunnen gebruiken op school? In tabel 3.6 is weergegeven in hoeverre de deelnemende leraren denken dat leerlingen thuis vaardigheden leren met betrekking tot het creatief gebruik van media en het zoeken en beoordelen van informatie. In bijlage 1 en 2 is dit verder uitgesplitst binnen het primair en voortgezet onderwijs.

Tabel 3.6 – Opvattingen over vaardigheden die leerlingen thuis leren

	primair onderwijs		voorgezet onderwijs	
	2009	2010	2009	2010
<i>Zoeken en beoordelen van informatie</i>				
• niemand	17%	15%	6%	7%
• sommige leerlingen	51%	53%	44%	49%
• de meeste leerlingen	17%	14%	24%	19%
• alle leerlingen	1%	1%	3%	2%
• weet ik niet	14%	17%	23%	23%
<i>Creatief gebruik van media</i>				
• niemand	17%	16%	7%	5%
• sommige leerlingen	56%	53%	43%	50%
• de meeste leerlingen	12%	14%	25%	21%
• alle leerlingen	1%	1%	2%	1%
• weet ik niet	14%	17%	23%	23%
totaal (n=100%)	357	457	833	447

In 2009 vond een kwart van de deelnemende leraren uit het voortgezet onderwijs dat de meeste leerlingen thuis vaardigheden hebben geleerd om informatie te zoeken en te beoordelen. In 2010 is dit gedaald tot 19 procent. In het primair onderwijs is dit aandeel lager, namelijk slechts één op de zeven deelnemende leraren. Dit is een lichte daling ten opzichte van 2009. Wanneer we echter uitsplitsen naar de verschillende bouwen in het primair onderwijs dan zien we dat bijna een kwart van de leraren die lesgeven in de bovenbouw denkt dat de meeste leerlingen deze vaardigheden thuis leren. Het verschil in de onder-, midden- en bovenbouw is significant in een variantie-analyse.¹²

In 2010 vinden nog steeds verreweg de meeste leraren uit het primair onderwijs (68%) en de helft van de leraren uit het voortgezet onderwijs (53%) dat slechts sommige of geen van de leerlingen thuis vaardigheden hebben geleerd in het zoeken en beoordelen van informatie. Het verschil tussen het primair en het voortgezet onderwijs is significant, maar niet erg sterk.¹³

Leerlingen kunnen thuis ook vaardigheden ontwikkelen met betrekking tot het creatief gebruik van media die zij op school goed kunnen gebruiken. De meeste deelnemende leraren uit het primair onderwijs vinden dat geen of slechts sommige van hun leerlingen thuis vaardigheden hebben ontwikkeld in het creatief gebruik van media. Dit aandeel is iets gedaald ten opzichte van 2009, van 73 naar 69 procent. Ruim de helft van de leraren uit het voortgezet onderwijs is dezelfde mening toegedaan. Het verschil tussen het primair en het voortgezet onderwijs is significant, maar niet erg sterk.¹⁴

Het percentage deelnemende leraren uit het primair onderwijs dat denkt dat de meeste tot alle leerlingen thuis vaardigheden leren in het creatief gebruik van media is in 2010 gegroeid tot 15 procent. In de bovenbouw van het primair onderwijs is dit percentage toegenomen tot 20 procent. Ook hier geldt dat de verschillen tussen de leraren uit de onder-, midden- en bovenbouw significant zijn.¹⁵

De leraren in het voortgezet onderwijs lijken iets kritischer geworden in hun oordeel of leerlingen thuis vaardigheden leren met betrekking tot het creatief gebruik van media. Het percentage dat vindt dat niemand of slechts sommige van hun leerlingen thuis deze vaardigheden hebben ontwikkeld is gestegen van 50 naar 55 procent. De leraren die vinden dat de meeste of zelfs alle leerlingen thuis deze vaardigheden leren is gedaald van 27 naar 22 procent. Dit kan verschillen per onderwijstype, van de leraren die les-

12 $F=22.1$; $p<.01$; $E^2=0.15$

13 $F=14.2$; $p<.01$; $E^2=0.02$

14 $F=24.5$; $p<.01$; $E^2=0.03$.

15 $F=12.6$; $p<.01$; $E^2=0.09$.

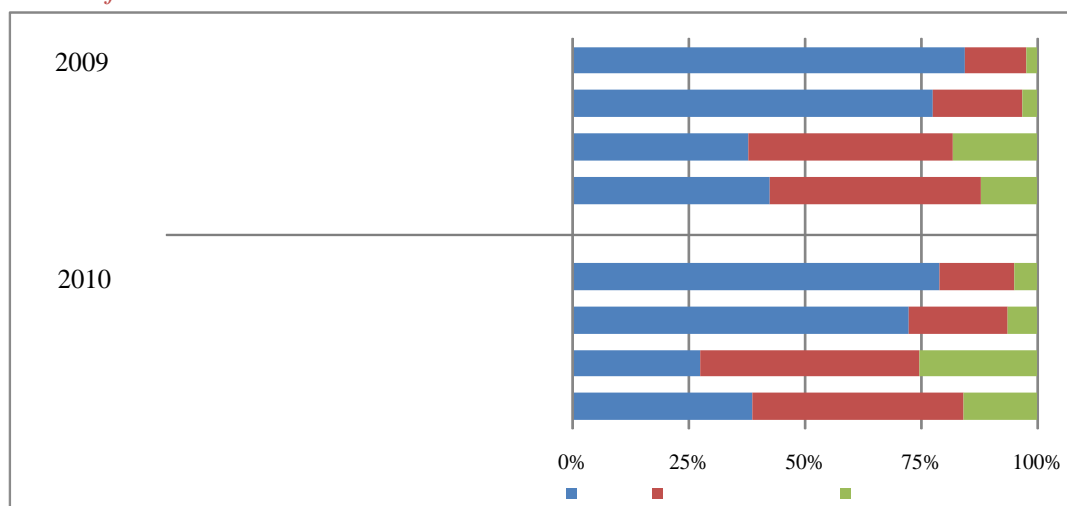
geven op vmbo en het havo/vwo denkt ruim een kwart dat de meeste leerlingen deze vaardigheid thuis leren.¹⁶

Volgens de deelnemende leraren leren de meeste leerlingen thuis dus niet de vaardigheden om informatie te zoeken en te beoordelen of om creatief media te gebruiken die ze op school kunnen gebruiken. Dit is niet veranderd ten opzichte van 2009.

3.4 Risico's van internet en beleid rond digitaal pesten

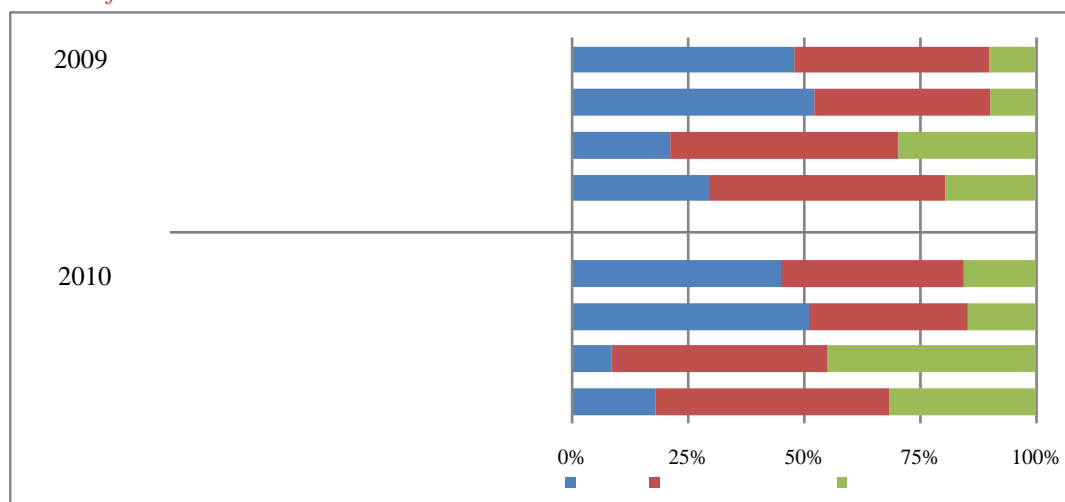
Voor kinderen worden er risico's gesignaleerd bij het gebruik van internet. In de figuren 3.4 en 3.5 is weergegeven hoe vaak leraren hebben gehoord dat leerlingen het slachtoffer zijn geweest van ongewenste intimiteiten, misbruik van persoonlijke gegevens en digitaal pesten of de dader zijn van digitaal pesten.

Figuur 3.4 – Risico's bij het gebruik van internet volgens de leraren uit het primair onderwijs

¹⁶ F=8.2; p<.01; E²=0.05.

Figuur 3.5 – Risico's bij het gebruik van internet volgens de leraren uit het voortgezet onderwijs

Stijging kennis over incidenten met ongewenste intimiteiten

Volgens de meerderheid van de deelnemende leraren uit het primair onderwijs zijn hun leerlingen nog nooit slachtoffer geweest van ongewenste intimiteiten via internet; maar dit aandeel wordt minder. Het percentage leraren uit het primair onderwijs dat een enkele tot verschillende keren gehoord heeft dat een leerling slachtoffer was van ongewenste intimiteiten is gestegen van 15 tot 21 procent.

Bijna de helft van de deelnemende leraren uit het voortgezet onderwijs geeft aan dat ze een enkele of meerdere keren hebben gehoord dat een leerling te maken had met ongewenste intimiteiten via internet. Ten opzichte van vorig jaar is het percentage twee procentpunten gedaald dat zegt dit een enkele keer gehoord te hebben. Maar het percentage leraren dat aangeeft verschillende keren gehoord te hebben dat leerlingen hiervan slachtoffer waren is gegroeid van 10 naar 15 procent.

Of de daadwerkelijke frequentie van het aantal leerlingen dat te maken had met ongewenste intimiteiten is gestegen, valt op basis van deze gegevens niet te zeggen. Het is mogelijk dat het onderwerp beter bespreekbaar is geworden. Feit is dat leraren in 2010 iets vaker aangeven dat zij hiermee geconfronteerd zijn dan in 2009.

Misbruik persoonlijke gegevens

Het merendeel van de leraren uit het primair onderwijs heeft niet gehoord dat bij gebruik van internet de persoonlijke gegevens van hun leerlingen zijn misbruikt. Dit aandeel is ten opzichte van 2009 gedaald van 78 tot 72 procent. Ruim een kwart geeft nu aan één of enkele keren gehoord te hebben dat de persoonlijke gegevens van leerlingen zijn misbruikt.

De helft van de deelnemende leraren uit het voortgezet onderwijs geeft aan dat ze een of enkele keren hebben gehoord dat leerlingen bij het gebruik van internet slachtoffer zijn geweest van de misbruik van persoonlijke informatie. Dit is niet veranderd ten opzichte van 2009, maar het percentage dat aangeeft dit verschillende keren gehoord te hebben is gestegen met 5 procentpunten.

Leraren vaker op de hoogte van digitaal pesten

Pesten of gepest worden via internet komt volgens de leraren bij hun leerlingen vaker voor dan in 2009. In beide onderwijssectoren is het aandeel leraren gestegen die gehoord hebben dat leerlingen slachtoffer zijn van digitaal pesten. Ook de groep die het zelfs verschillende keren heeft gehoord is in beide sectoren gegroeid. Het aandeel leraren uit het primair onderwijs dat zegt dit één of meerdere keren te hebben gehoord is gestegen van 62 naar 72 procent. Bij leraren uit het voortgezet onderwijs is dit gestegen van 79 naar 91 procent.

Van de deelnemende leraren uit het primair onderwijs geeft 61 procent aan één of verschillende keren gehoord te hebben dat een leerling de dader was van digitaal pesten. Dit is een kleine toename ten opzichte van 2009. In het voortgezet onderwijs is dit gestegen van 70 naar 82 procent.

Verschillen in risico's tussen en binnen het primair en voortgezet onderwijs

Deelnemende leraren uit het primair en uit het voortgezet onderwijs verschillen significant ten opzichte van elkaar in hun antwoorden op de vragen over de risico's bij het gebruik van internet, al is dit verschil niet overal even sterk.¹⁷

17 Verschillen tussen primair en voortgezet onderwijs:

- leerlingen slachtoffer ongewenste intimiteiten via internet	F=112.1; p<.01; E ² =0.11.
- leerlingen slachtoffer misbruik persoonlijke gegevens	F= 45.4; p<.01; E ² =0.05.
- leerlingen slachtoffer digitaal pesten	F= 72.3; p<.01; E ² =0.07.
- leerlingen dader van digitaal pesten	F= 62.5; p<.01; E ² =0.07.

Binnen het primair onderwijs hebben de lagere groepen volgens de leraren minder met de risico's van internet te maken. Bijna 90 procent van de deelnemende leraren die les geven in de onderbouw heeft nooit gehoord dat leerlingen het slachtoffer waren van ongewenste intimiteiten, misbruik van persoonlijke informatie of dat een leerling dader is van digitaal pesten. De leraren uit de bovenbouw geven aan dat zij vaker horen dat leerlingen te maken hebben met deze risico's. Deze percentages staan in tabel b1.3 van bijlage 1.

Volgens de deelnemende leraren uit het voortgezet onderwijs horen ze vaker dat leerlingen uit de lagere onderwijstypen last hebben van de risico's van internet dan de leerlingen uit de hogere onderwijstypen. Het percentage leraren dat aangeeft nooit gehoord te hebben dat een leerling slachtoffer was van ongewenste intimiteiten bij het gebruik van internet is op het havo/vwo tweemaal zo groot als op het vmbo, respectievelijk 60 en 28 procent. Deze percentages staan in tabel b2.3 van bijlage 2.

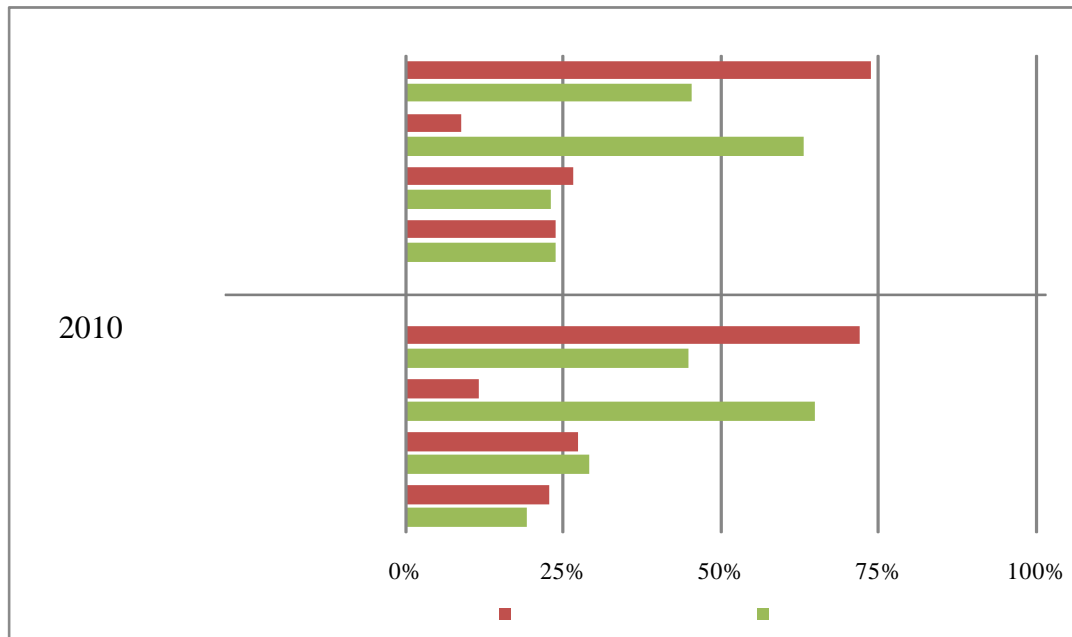
Digitaal pesten vormt een belangrijk risico bij het gebruik van internet. Bijna alle deelnemende leraren uit het primair en voortgezet onderwijs geven aan een of meerdere keren gehoord te hebben dat leerlingen slachtoffer of dader zijn. Het betreft alleen de gevallen die bij de leraar gemeld zijn. Het is daarom interessant om te kijken wat scholen preventief en als reactie doen tegen digitaal pesten.

Preventie van digitaal pesten

De meeste docenten zeggen dat er aandacht is voor de preventie van digitaal pesten. In figuur 3.6 staat welke preventieve maatregelen volgens de deelnemende leraren op hun school worden toegepast. De antwoorden op de vragen over de preventieve maatregelen tegen digitaal pesten verschillen weinig tussen de deelnemende docenten uit het primair en uit het voortgezet onderwijs.¹⁸ Logischerwijs worden er in het primair onderwijs minder mentorgesprekken gehouden. Indien er in het primair onderwijs preventief aandacht aan digitaal pesten besteed wordt gebeurt dit voornamelijk in de les (72%). De meeste leraren uit het voortgezet onderwijs zeggen dat er op de school ter preventie van digitaal pesten aandacht aan wordt besteed in mentorgesprekken (65%) of tijdens de les (45%). Dit is nauwelijks veranderd ten opzichte van 2009. Ruim een kwart van de deelnemende leraren uit het primair en voortgezet onderwijs (respectievelijk 27 en 29 procent) geeft aan dat de school een digitaal pestprotocol heeft.

18 De verschillen tussen het primair en het voortgezet onderwijs met betrekking tot preventie van digitaal pesten zijn alleen significant voor het aantal leraren dat aangeeft in de les en in mentorgesprekken er aandacht aan te besteden. Aandacht in de les: $F=73.8$; $p<.01$; $E^2=0.08$. Aandacht in mentorgesprek: $F=387.4$; $p<.01$; $E^2=0.30$.

Figuur 3.6 – Preventie van digitaal pesten op scholen, volgens de leraren uit het primair en voortgezet onderwijs

Via de mogelijkheid van een open antwoord konden leraren aangeven welke activiteiten er nog meer worden ondernomen tegen digitaal pesten. Deze activiteiten bestaan onder andere uit:

- projecten;
- computercursussen;
- voorlichtingen;
- toneelproject over (digitaal) pesten;
- aandacht in nieuwsbrieven;
- het blokkeren van sociale media op school.

Een aantal leraren geeft aan dat digitaal pesten onder het reguliere pestprotocol valt. De preventieve maatregelen die scholen gebruiken tegen digitaal pesten lijken bekender te zijn geworden bij de leraren uit het voortgezet onderwijs. In 2009 gaf nog één op de acht deelnemende leraren uit het voortgezet onderwijs bij de categorie “anders, namelijk...” aan niet te weten wat er binnen de school preventief tegen digitaal pesten wordt gedaan. In 2010 is dit sterk gedaald tot één op de vijfentwintig.

Ouderavonden

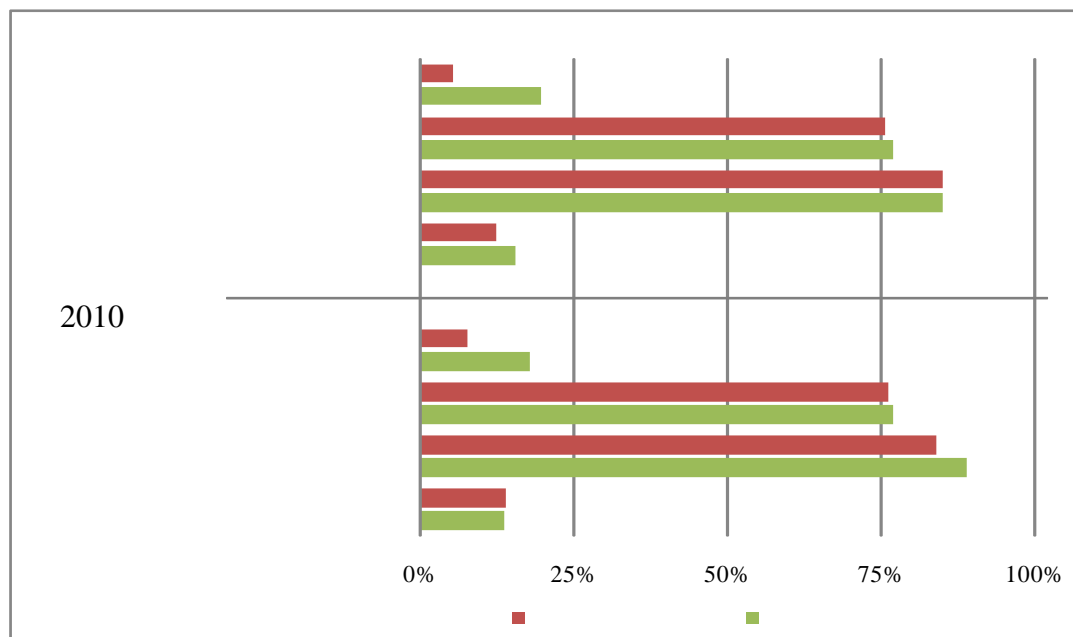
Aan de leraren is gevraagd of in de afgelopen twee jaar op school een ouderavond is georganiseerd waarin aandacht is besteed aan digitaal pesten. Een derde van de deelnemende leraren uit het primair en voortgezet onderwijs geeft aan dat dit inderdaad is gebeurd. In het voortgezet onderwijs geeft 13 procent aan dat dit meerdere keren in de afgelopen twee jaar is gebeurd.

Tijdens ouderavonden kan ook aandacht geschonken worden aan het gebruik van nieuwe media. Is volgens de deelnemende leraren in de afgelopen twee schooljaren een ouderavond op hun school gehouden waarin aandacht was voor mediawijsheid? Dit is volgens 42 procent van de leraren gebeurd. Het percentage is gelijk voor het primair en het voortgezet onderwijs. Circa één op de zeven leraren geeft aan dat dit meerdere keren is gebeurd.

Reacties op concrete gevallen van digitaal pesten

Wanneer er sprake is van digitaal pesten, vindt er over het algemeen een gesprek plaats met de ouders en met de betrokken leerling of leerlingen. In onderstaand figuur blijkt dat deze twee middelen veel worden toegepast.

Figuur 3.7 – Reacties op digitaal pesten, volgens de deelnemende leraren

Uit figuur 3.7 blijkt de deelnemende leraren uit het primair en uit het voortgezet onderwijs redelijk eensgezind lijken over de reacties op digitaal pesten.¹⁹ De percentages zijn in 2010 nauwelijks veranderd ten opzichte van 2009. Binnen het primair onderwijs is er volgens de variantieanalyse geen significant verschil tussen de antwoorden van deelnemende leraren uit de onder-, midden- of bovenbouw van het primair onderwijs. Ook binnen het voortgezet onderwijs zijn de leraren eensgezind; er is geen significant verschil naar onderwijstype.

Volgens ongeveer driekwart van de leraren wordt in het geval van digitaal pesten een gesprek met de ouders gehouden. Een gesprek met de betrokken leerlingen volgt bijna altijd. In het voortgezet onderwijs geeft 18 procent van de deelnemende leraren aan dat er hulp wordt ingeschakeld. In het primair onderwijs zegt 8 procent dat dit gebeurt.

In beide onderwijssectoren geeft 14 procent aan dat er ook andere maatregelen worden genomen. Welke maatregelen worden er bedoeld? Dit konden de leraren als antwoord op een open vraag aangeven. De meest genoemde andere activiteiten die ondernomen worden tegen digitaal pesten zijn:

- klassen- of groepsgesprek;
- de ouders krijgen een sanctie (zoals uitsluiting van computergebruik, strafwerk of schorsing);
- inschakeling van politie of het doen van aangifte;
- contact opnemen met beheerder om de pest-site van het web te verwijderen.

Een aantal leraren noemde bij digitaal pesten het dilemma dat leerlingen dit makkelijk buiten schooltijd kunnen doen. Enkele leraren gaven aan dat hun school niets doet aan digitaal pesten wanneer dit buiten schooltijd plaatsvindt, het valt dan volgens de leiding buiten de bevoegdheid van de school. Deze leerlingen dienen het thuis op te lossen.

3.5 Aandacht voor mediawijsheid

In de vorige paragrafen hebben we beschreven in hoeverre de leerlingen volgens de deelnemende leraren vaardig zijn op het gebied van mediawijsheid en te maken hebben met risico's bij het gebruik van internet. Wiens verantwoordelijkheid is het dat leerlingen leren om te gaan met nieuwe media? Van de deelnemende leraren uit het primair

19 De verschillen tussen het primair onderwijs en het voortgezet onderwijs met betrekking tot preventie van digitaal pesten zijn alleen significant voor het aantal leraren dat aangeeft dat er

- hulp wordt ingeschakeld: $F=21.8$; $p<.01$; $E^2=0.02$.

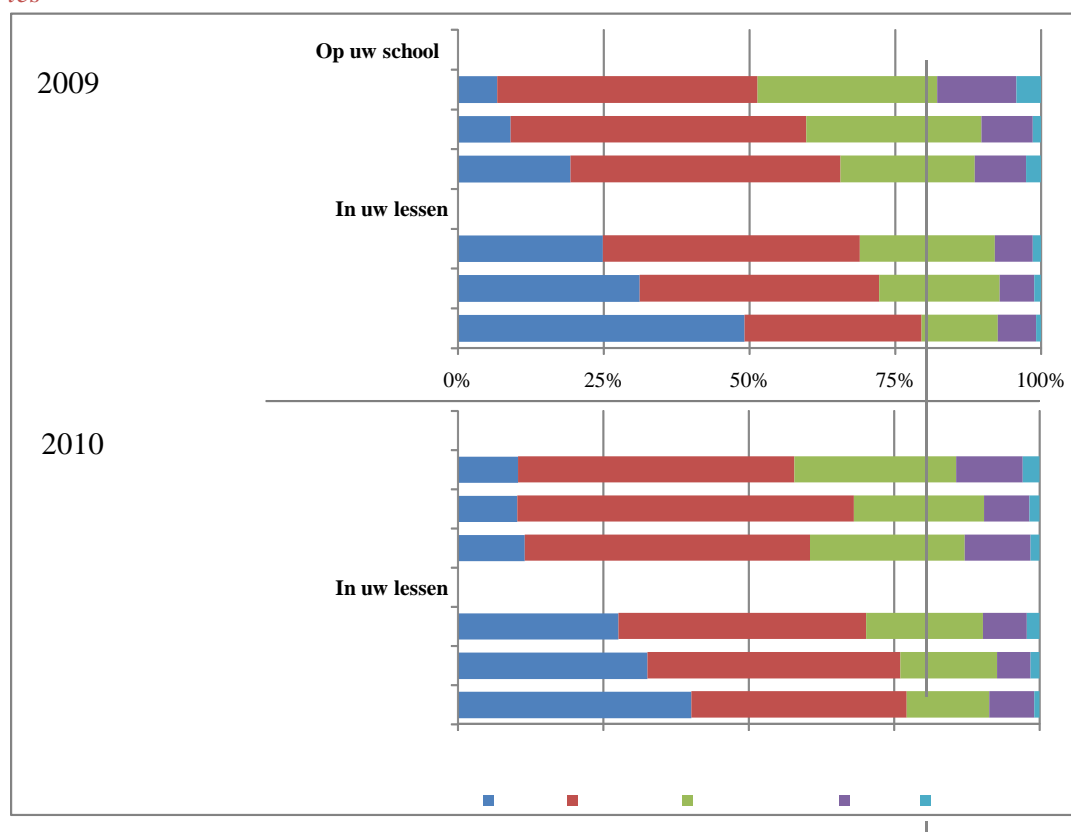
- met de betrokken leerling(en) wordt gepraat: $F=4.9$; $p<.05$; $E^2=0.01$.

Het verschil tussen het primair onderwijs en het voortgezet onderwijs is voor de overige reacties bij gevallen van digitaal pesten niet significant.

en het voortgezet onderwijs vindt een klein deel (respectievelijk 18 en 22 procent) dat deze verantwoordelijkheid vooral bij de ouders ligt. Maar volgens de meerderheid van de deelnemende leraren zijn de school en de ouders samen verantwoordelijk voor de media-opvoeding, respectievelijk is dit 81 en 75 procent. Hoe wordt hier in het onderwijs aandacht aan besteed?

Een aantal vragen in de enquête heeft betrekking op de aandacht die wordt besteed aan aspecten van mediawijsheid. Daarbij wordt zowel gevraagd naar aandacht in de les van de deelnemende leraar als op de school als geheel. Figuur 3.8 geeft een indruk van de aandacht die er volgens de leraren uit het primair onderwijs aan mediawijsheid besteed wordt.

Figuur 3.8 – Aandacht voor mediawijsheid in het primair onderwijs op school en in de les

Over het algemeen geven de leraren aan dat er op de school meer aandacht is voor mediawijsheid dan in de eigen les. Dit verschil komt doordat in de lagere groepen

minder aandacht besteed wordt aan mediawijsheid.²⁰ In bijlage 1 is dit verschil binnen het primair onderwijs in aandacht tijdens de les uitgesplitst voor de onder-, midden- en bovenbouw.

De deelnemende leraren uit het primair onderwijs geven aan dat er op het gebied van mediawijsheid het meeste aandacht wordt besteed aan het zoeken en beoordelen van informatie. Ten opzichte van 2009 is deze aandacht op school volgens de leraren wat minder geworden. Het percentage dat hieraan tamelijk tot heel vaak aandacht schenkt daalde van 49 naar 42 procent. De aandacht binnen de eigen lessen van de deelnemende leraren voor het zoeken en beoordelen van informatie is volgens de leraren niet veranderd. In 2010 besteedt 29 procent hier nog steeds tamelijk tot heel vaak aandacht aan.

In het primair onderwijs wordt volgens de leraren ten opzichte van 2009 minder aandacht aan de risico's van internet besteed. Het percentage dat zegt dat er op school (tamelijk) vaak aandacht aan wordt besteed, is gedaald van 39 naar 30 procent. Het aandeel leraren dat hier binnen de eigen lessen (tamelijk) vaak aandacht aan besteedt is gedaald van 27 naar 23 procent. Eén op de drie leraren geeft in 2010 nog steeds aan nooit in de eigen les aandacht te besteden aan de risico's bij het gebruik van internet. Dit wil niet zeggen dat de leerlingen van deze leraren nooit aandacht besteden aan de risico's van internetgebruik. Het merendeel geeft aan dat dit wel op school gebeurt.

De aandacht voor het creatief gebruik van media blijft volgens de deelnemende leraren stabiel. In 2010 geeft nog steeds ongeveer één op de vijf leraren aan hieraan in de les tamelijk tot veel aandacht te besteden. Volgens ruim een derde is dat ook op school in het algemeen het geval.

Aandacht voor mediawijsheid in het voortgezet onderwijs

In welke mate wordt in het voortgezet onderwijs op school en in de les aandacht besteed aan mediawijsheid? Dit staat in figuur 3.9. Uit deze figuur blijkt dat het percentage deelnemende leraren uit het voortgezet onderwijs dat nooit aandacht besteedt aan mediawijsheid, iets kleiner is dan in het primair onderwijs.²¹

20 Deze verschillen tussen onder-, midden- en bovenbouw in het primair onderwijs zijn significant:

aandacht voor zoeken en beoordelen van informatie $F=42.1$; $p<.01$; $E^2=0.22$.

aandacht voor risico's bij gebruik van internet $F=57.2$; $p<.01$; $E^2=0.28$.

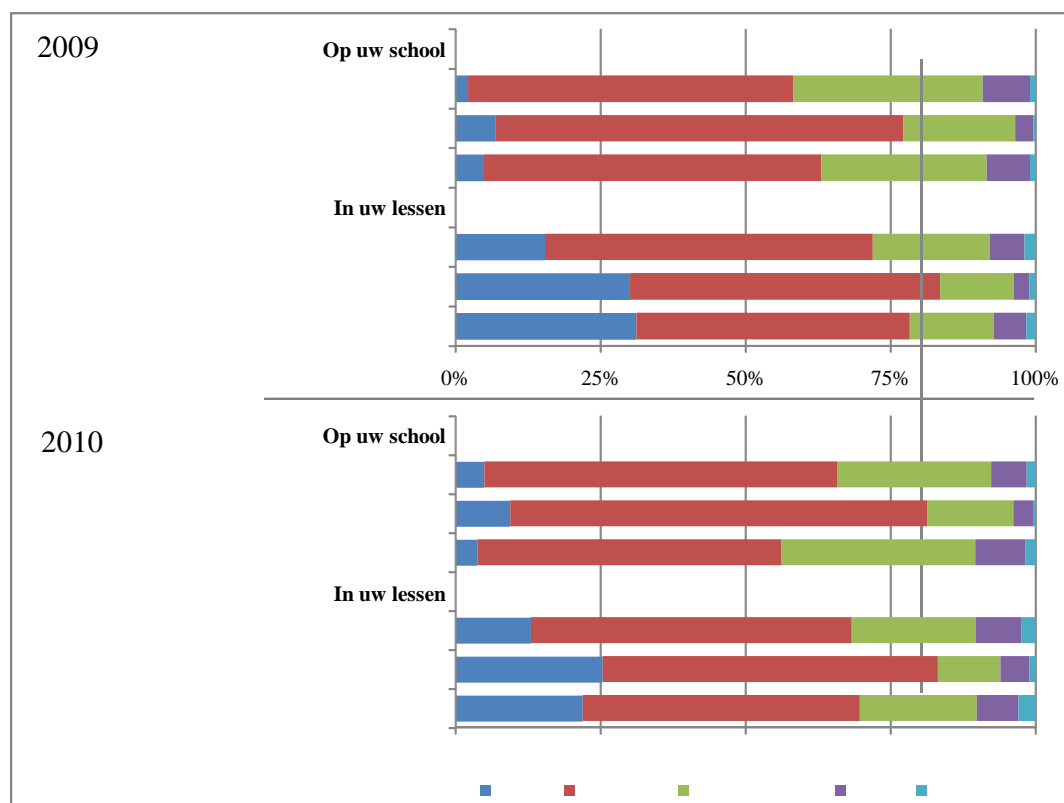
aandacht voor creatief gebruik van media $F=47.3$; $p<.01$; $E^2=0.24$.

21 Er is alleen een significant verschil tussen het primair en voortgezet onderwijs voor de aandacht voor het zoeken en beoordelen van informatie en voor het gebruik van creatieve media in de eigen les:

aandacht voor zoeken en beoordelen van informatie $F= 7.7$; $p<.01$; $E^2=0.01$.

aandacht voor creatief gebruik van media $F=20.5$; $p<.01$; $E^2=0.02$.

Figuur 3.9 – Aandacht voor mediawijsheid in het voortgezet onderwijs op school en in de les

Volgens leraren is er op schoolniveau vaker aandacht voor mediawijsheid dan in de eigen les. Deze aandacht op schoolniveau lijkt iets minder te zijn geworden ten opzichte van 2009. Het percentage leraren dat aangeeft dat op hun school tamelijk tot heel vaak aandacht is voor het zoeken en beoordelen van informatie, is gedaald van 42 tot 34 procent. Ook daalde op schoolniveau de aandacht voor de risico's bij het gebruik van internet van 23 naar 19 procent. De aandacht op school voor creatief gebruik van nieuwe media lijkt te zijn gestegen. Het aandeel leraren dat aangeeft dat hier tamelijk tot heel vaak aandacht voor is, steeg van 37 naar 44 procent.

Het percentage leraren dat in de eigen les tamelijk tot heel vaak aandacht besteedt aan het zoeken en beoordelen van informatie is gegroeid van 28 naar 31 procent. Een kwart van de leraren geeft in 2010 aan binnen de eigen les geen aandacht te besteden aan de risico's bij het gebruik van internet. In 2009 was dit nog een derde, er is dus iets meer aandacht voor de risico's gekomen. De groep die hier af en toe aandacht in de les aan geeft is iets gegroeid. Het aandeel dat tamelijk tot heel vaak hier aandacht aan schenkt is stabiel, dit blijft ongeveer 17 procent.

De aandacht voor het creatief gebruik van media in de eigen les lijkt te groeien. Het aandeel dat tamelijk tot heel vaak aandacht heeft voor het creatief gebruik van media stijgt in 2010 van 22 naar 30 procent.

Binnen het voortgezet onderwijs is het verschil in aandacht die er aan mediawijsheid wordt besteed tussen de verschillende onderwijsniveaus erg klein.²² De deelnemende leraren die les geven in de lagere onderwijsniveaus, geven aan iets meer aandacht te besteden aan de risico's van internet en aan het zoeken en beoordelen van informatie. Dit staat nader weergegeven in bijlage 2.

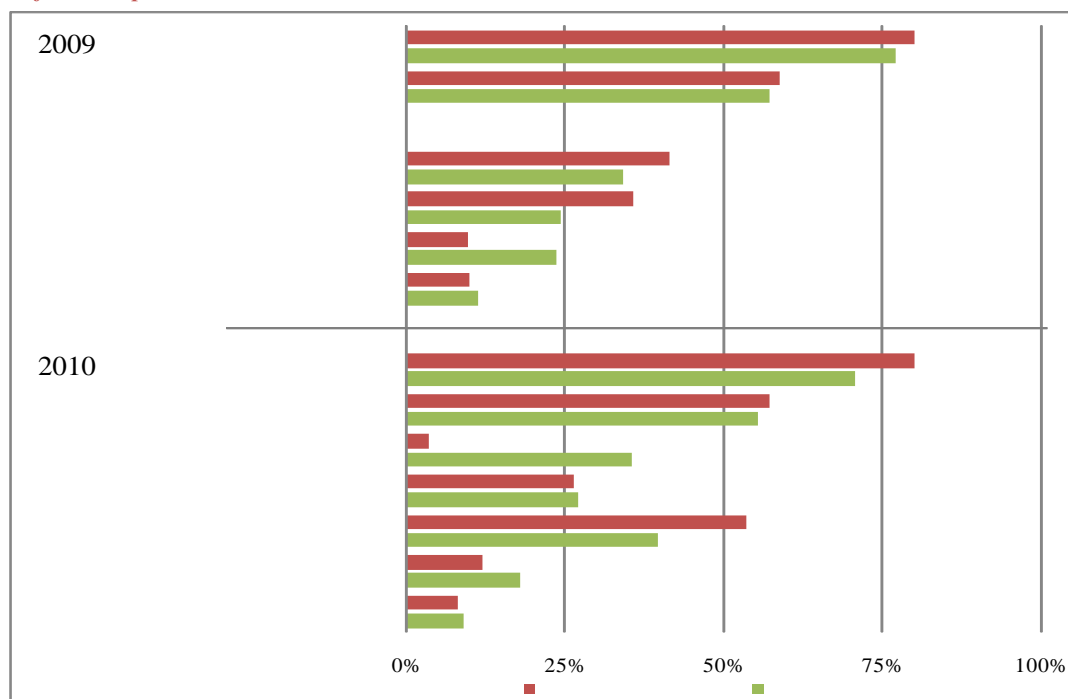
Wijze van aandacht voor mediawijsheid op school

In de vorige twee figuren (3.8 en 3.9) hebben we laten zien hoe vaak er aandacht besteed wordt aan bepaalde aspecten van mediawijsheid. Het is interessant om te kijken op welke manier dat gebeurt. In onderstaande figuur staat een overzicht van de wijze waarop er op school aandacht geschonken wordt aan mediawijsheid. Het gaat hier dus niet om de mate van aandacht, maar om een inventarisatie hoe er volgens de leraren aandacht aan mediawijsheid wordt besteed.

Het merendeel van de deelnemende leraren geeft in 2010 nog steeds aan dat via opdrachten en werkstukken aandacht aan mediawijsheid wordt besteed. In het primair onderwijs blijft dit 80 procent van de deelnemende leraren. Voor de deelnemende leraren uit het voortgezet onderwijs daalt dit percentage van 77 naar 71 procent. Meer dan de helft (respectievelijk 57% en 55%) geeft in 2010 aan hier ook in de reguliere lessen aandacht aan te besteden. We hebben in 2010 voor het eerst gevraagd of binnen de mentorlessen aandacht is voor mediawijsheid. Volgens een derde van de leraren uit het voortgezet onderwijs is dit het geval.

22 Variantie-analyse tussen de opleidingsniveaus in het voortgezet onderwijs:
aandacht voor zoeken en beoordelen van informatie $F=11.4$; $p<.01$; $E^2=0.07$.
aandacht voor risico's bij gebruik van internet $F=15.2$; $p<.01$; $E^2=0.10$.
aandacht voor creatief gebruik van media $F= 5.7$; $p<.01$; $E^2=0.04$.

Figuur 3.10 – Wijze waarop volgens de leraren aandacht wordt besteed aan mediawijsheid op school

Volgens de deelnemende leraren uit het primair en voortgezet onderwijs wordt in 2010 op school minder aandacht besteed aan mediawijsheid middels vakoverschrijdende vakken. Om aandacht aan mediawijsheid te besteden zijn themaweken en speciale projecten meer in trek geraakt. Het percentage leraren uit het primair onderwijs dat aangeeft hier in themaweken en speciale projecten aandacht aan te besteden is gestegen van 36 naar 54 procent. Het aandeel leraren uit het voortgezet onderwijs dat dit aangeeft groeit van 24 naar 40 procent.

Indien er in een bepaald vak aandacht voor mediawijsheid is, dan gebeurt dit volgens de deelnemende leraren voornamelijk bij:

- informatica en informatiekunde;
- techniek;
- ict-lessen;
- maatschappijleer;
- ckv;
- talen.

Indien er op een andere wijze aandacht aan mediawijsheid geschonken wordt, dan gebeurt dit onder andere door:

- presentaties en spreekbeurten;
- het gebruik van digibord in de klas;
- of door het gebruik van bijvoorbeeld Webquest of Basisbits.

Een aantal leraren geeft ook aan dat ze aandacht aan mediawijsheid schenken wanneer de situatie in de klas daar naar is. Een leraar geeft bijvoorbeeld aan er met de klas over te spreken: “als ze tijdens de les ict-regels overtreden, enge mannen in chatbox verschijnen of onhandig omgaan met wachtwoorden.”

3.6 Ondersteuning

Op scholen lijkt de beschikbaarheid van een mediacoach of een vergelijkbare functionaris iets kleiner geworden ten opzichte van vorig jaar. Het percentage leraren uit het primair onderwijs dat aangeeft dat de school een mediacoach heeft, daalt van 31 naar 26 procent. Bij de deelnemende leraren uit het voortgezet onderwijs daalt dit percentage van 24 naar 21 procent.

Bibliotheken bieden scholen ondersteuning aan op het gebied van mediawijsheid. Volgens de helft van de deelnemende leraren maken hun scholen hier gebruik van. Ongeveer één op de tien leraren geeft aan dat de school zelfs tamelijk tot heel vaak van deze diensten gebruik maakt. Dit verschilt niet tussen het primair en voortgezet onderwijs (respectievelijk 11% en 12%).

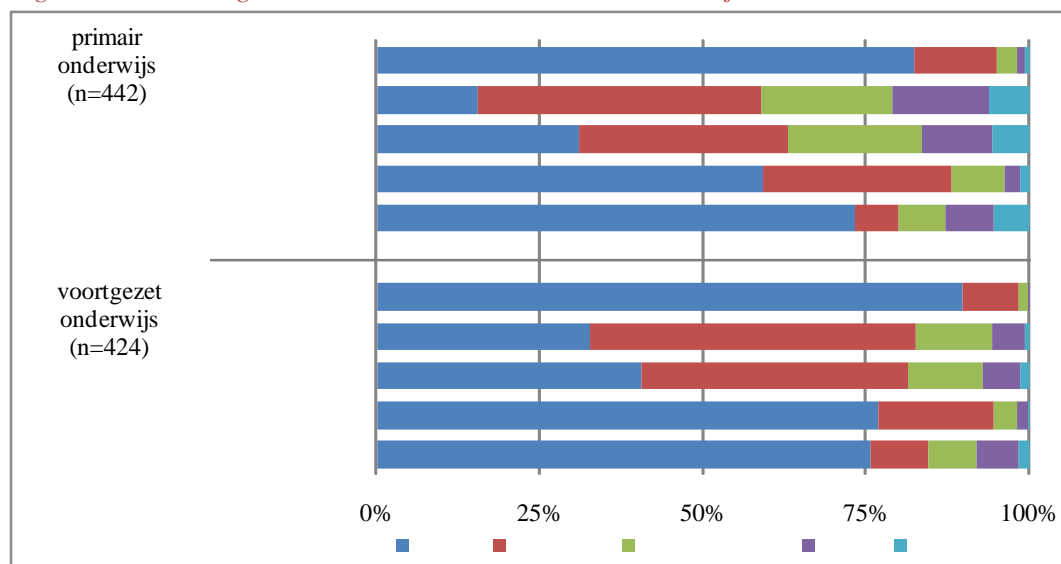
Gebruik ondersteunende websites

De website ‘medialessen.nl’ biedt lesmateriaal en ondersteuning bij lessen over het gebruik van internet en mediawijsheid. In figuur 3.11 is te zien dat weinig deelnemende leraren deze website gebruiken. Ongeveer 82 procent van de leraren uit het primair en 90 procent van de leraren uit het voortgezet onderwijs gebruikt nooit deze website. Ten opzichte van vorig jaar zijn deze percentages nauwelijks veranderd. Het gebruik bij leraren uit het voortgezet onderwijs steeg van 8 naar 10 procent. Het gebruik van medialessen.nl bleef bij de deelnemende schoolleraren ongeveer 18 procent.

Leraren uit zowel het primair als het voortgezet onderwijs gebruiken doorgaans wel andere websites om lesmateriaal of informatie over mediawijsheid te vinden. Dit is ook weergegeven in figuur 3.11. Het gebruik van deze websites is niet goed vergelijkbaar met de resultaten van het onderzoek uit 2009. Destijds is niet met een meerkeuze vraag geïnventariseerd in hoeverre leraren gebruik maakten van de websites van kennisnet,

digischool of leraar24. Dit konden de leraren toen alleen aangeven via een open antwoord.

Figuur 3.11 – Het gebruik van ondersteunende websites bij medialessen

In bovenstaande figuur is te zien dat de deelnemende leraren de websites van kennisnet en digischool regelmatig gebruiken bij medialessen. Deze twee websites gebruikt respectievelijk 41 en 37 procent van de leraren uit het primair onderwijs tamelijk tot heel vaak. Bij de deelnemende leraren uit het voortgezet onderwijs is dit gebruik iets minder, respectievelijk gebruikt 17 en 19 procent deze websites tamelijk tot heel vaak. Ongeveer 50 en 41 procent gebruikt deze websites af en toe. De website van leraar24 wordt respectievelijk door ongeveer 41 en 23 procent van de deelnemende leraren uit het primair en voortgezet onderwijs gebruikt.

In beide onderwijssectoren geeft ruim een kwart van de leraren aan ook andere sites te gebruiken. De websites die de leraren noemen zijn bijvoorbeeld:

- nieuwssites zoals Nu.nl, Nuentoen.nl, Schooltv of BBC News;
- websites voor digiborden, zoals smartbord, digibord.nl of digibordopschool.nl;
- onderwijssites zoals Teleblik, kleuterplein of docentenplein;
- websites met andere informatie, zoals de websites van het Centraal Bureau voor Statistiek, het Nibud, Voedingcentrum of Wikipedia;
- websites als Youtube, Beeldbank of Uitzendinggemist.nl.

Leraren noemen ook websites die niet specifiek gebruikt worden voor mediawijsheid, maar die bedoeld zijn om de lesstof te oefenen. Zoals ambrasoft voor rekenen, citotrainer.nl, examentraining of websites van de uitgever van de methode.

Er is geen significant verschil tussen de onder-, midden- en bovenbouw van het primair onderwijs in het gebruik van ondersteunde websites. In het voortgezet onderwijs is er wel een significant verschil tussen de onderwijstypen. De deelnemende leraren die lesgeven aan de lagere niveaus maken iets meer gebruik van ondersteunende websites dan leraren die lesgeven aan de hogere niveaus. Het verschil is klein, het is weergegeven in de bijlage.²³

3.7 Wat is volgens leraren nodig om mediawijsheid bij te brengen

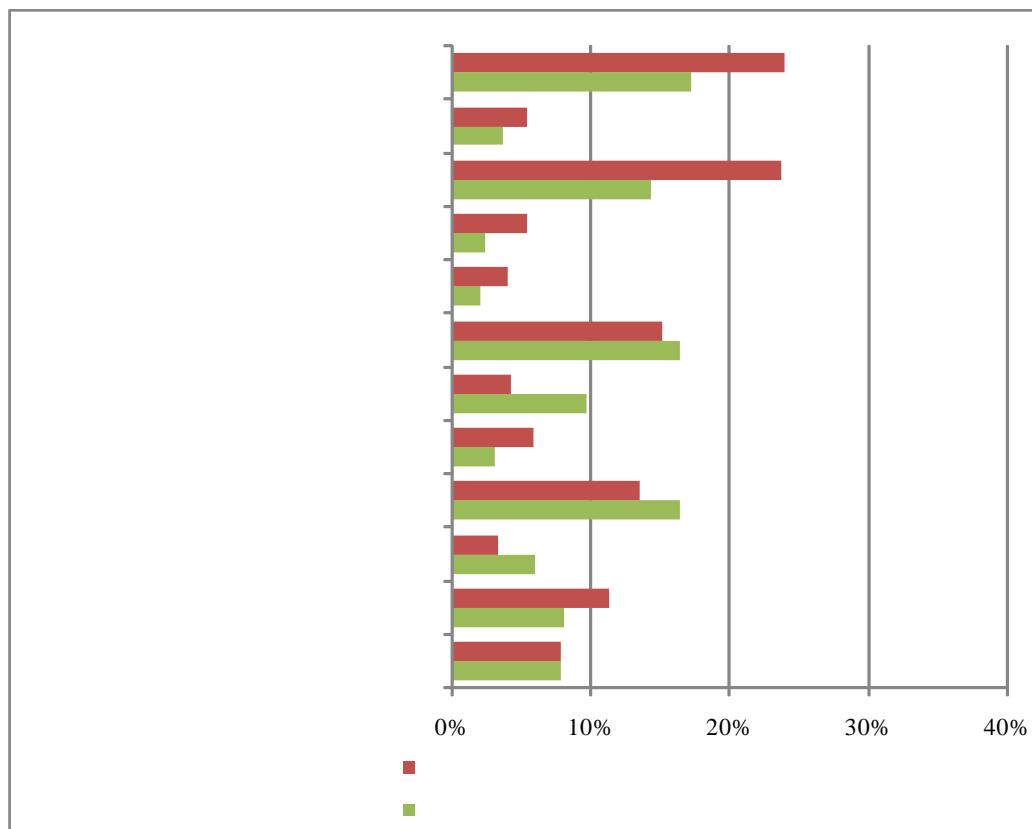
In de vragenlijst konden de leraren middels een open vraag aangeven wat op hun school nodig is om kinderen mediawijsheid bij te brengen. Respectievelijk heeft 91 en 85 procent van de deelnemende leraren uit het primair en voortgezet onderwijs hier omschreven wat ze nodig vinden.

Een aantal punten wordt door meerdere leraren genoemd, deze zijn ingedeeld in categorieën. De meest gegeven antwoorden staan in figuur 3.12. In de figuur zijn alleen de items weergegeven indien in het primair *of* voortgezet onderwijs minimaal 4 procent van de deelnemende leraren dit antwoord geeft. Sommige leraren deden meerdere suggesties. Hierdoor tellen de percentages niet op tot honderd.

²³ Verschillen tussen onderwijstypen binnen voortgezet onderwijs:

- gebruik medialessen.nl	F= 3.2; p<.05; E ² =0.02.
- gebruik kennisnet.nl	F= 9.8; p<.01; E ² =0.07.
- gebruik digischool.nl	F= 4.3; p<.01; E ² =0.03.
- gebruik leraar24.nl	F= 10.3; p<.01; E ² =0.07.

Figuur 3.12 – Wat is volgens leraren nodig om leerlingen mediawijsheid bij te brengen?

“Zelf mediawijs zijn”

Ongeveer 24 en 17 procent van de leraren uit het primair en voortgezet onderwijs vindt dat er meer kennis over mediawijsheid en ict op school nodig is om leerlingen dit bij te brengen. Ze geven aan dat eerst het lerarenteam mediawijs moet worden, voordat ze de leerlingen hierin kunnen instrueren. Een leraar schrijft bijvoorbeeld dat het nodig is om: "de leraren te scholen en te leren wat de risico's zijn. Leraren kennen veel nieuwe media niet goed genoeg om er over mee te praten in de klas."

Een andere leraar doet de suggestie voor een: "betere training van de leerkrachten, het is nog steeds een beetje hobbyisme van bepaalde leerkrachten of je goed met de computer kan omgaan."

Dit wil niet zeggen dat deze groep van leraren vindt dat alle leraren te weinig van nieuwe media weten. Een aantal leraren geeft expliciet aan dat bijscholing beschikbaar moet zijn voor "sommige leraren." Een enkele leraar signaleert bijvoorbeeld dat de

jongere collega's makkelijker met de nieuwe media omgaan dan de oudere leraren. Een leraar suggereert dan ook dat niet elke leraar mediawijsheid hoeft aan te leren, dit zou volgens deze leraar ook een taak voor de jongere of de meer mediawijze leraren kunnen zijn.

Circa 5 procent van de leraren uit het primair en voortgezet onderwijs vindt deskundige ondersteuning nodig om leerlingen mediawijsheid te leren. Sommigen noemen bijvoorbeeld een ict-er, een externe deskundige, een mediacoach of een leraar die zich gespecialiseerd heeft. Een leraar legt uit waarom hij een specialist in media- en computergebruik nodig vindt: "Het is te veel versnipperd en afhankelijk van de interesse van de individuele leerkracht." Een aantal leraren wil gastlessen van bijvoorbeeld "een externe voorlichter die de leerlingen vertelt over de gevaren en die genoeg kennis in huis heeft om de leerlingen te helpen om zich daar tegen te wapenen."

Voldoende computers

Een deel van de leraren vindt dat er voldoende computers of een apart computerlokaal voor de leerlingen beschikbaar moeten zijn. Respectievelijk geeft 24 en 14 procent van de deelnemende leraren uit het primair en voortgezet onderwijs aan dat dit op school nodig is. Een leraar wil bijvoorbeeld "de mogelijkheid om met kinderen in een kleine groep tegelijkertijd te kunnen werken op pc, dus hardware, software, onderwijzend personeel tijd en ruimte." Een andere leraar geeft aan dat in de klas twee computers voor 35 leerlingen beschikbaar zijn.

Leraren willen niet alleen voldoende computers, sommigen geven expliciet aan dat deze computers ook goed moeten functioneren. Anderen noemen aanverwante zaken, zoals een goed netwerkstelsel. Ongeveer 5 en 2 procent van de leraren uit het primair en voortgezet onderwijs noemt een goedwerkend of een veilige internetverbinding als belangrijk aspect. Ook noemden ze een "goed zoekprogramma voor kinderen", of willen ze bepaalde websites afschermen.

Andere leraren noemen de behoefte aan digiborden. Ongeveer 4 en 2 procent van de leraren uit primair en voortgezet onderwijs vindt een digibord nodig om leerlingen mediawijs te maken: "(...)waardoor wij er beter mee leren omgaan en de kinderen direct kunnen zien wat er allemaal mee kan."

Voldoende tijd voor mediawijsheid nodig

Om leerlingen mediawijs te maken vinden leraren het ten derde belangrijk dat er voldoende tijd beschikbaar is. Dit is volgens circa 16 procent van de leraren uit het primair en voortgezet onderwijs nodig. Er dient al de nodige lesstof behandeld te worden. De leraren geven aan dat mediawijsheid er bij in kan schieten: "Je móet veel dingen doen

waardoor de tijd soms ontbreekt. Bovendien moet je zoveel toezicht hierbij houden dat je eigenlijk ook extra handen nodig hebt om het goed uit te kunnen voeren.” Een andere leraar beaamt dit: “tijd om, naast de vele andere belangrijke vakken, tijd in te ruimen om aandacht te besteden aan mediaopvoeding.”

Het wordt niet eenvoudig om een nieuw vak als mediawijsheid in het bestaande vakkenpakket te passen als dat er toe leidt dat voor andere vakken minder lestijd overblijft. Een van de oplossingen hiervoor is bijvoorbeeld om mediawijsheid in de reguliere les te integreren, zoals respectievelijk 4 en 10 procent van de leraren uit het primair en voortgezet onderwijs aangeeft. Een aantal vindt bijvoorbeeld dat “structurele aandacht in de reguliere lessen” helpt om leerlingen mediawijs te maken. Ook kan mediawijsheid worden bevorderd als een “onderdeel van de lessen waar computers veel gebruikt worden.” Een andere leraar beaamt dit: “Het deel creatief met media, kan in creatieve lessen op school, maar dit vervangt niet alle creatieve lessen.” Een leraar geeft dan ook aan het nuttig te vinden om “mediawijsheid te integreren in vaklessen zodat leerlingen het meteen kunnen toepassen en niet als een los onderdeel aangeboden krijgen (zoals waarschijnlijk in een mentorles het geval zou zijn).”

Een deel van de respondenten geeft aan dat het nodig is om regelmatig in de klas over mediawijsheid te praten. Dit wordt door respectievelijk 6 en 3 procent van de leraren uit het primair en voortgezet onderwijs genoemd. Een leraar vindt het nuttig om “in gesprek te blijven over wat ze met de media doen en meemaken, ze te laten nadenken over de betrouwbaarheid van bronnen.” Een andere leraar streeft naar “een gevoel van veiligheid waardoor leerlingen zich kunnen uitspreken over wat hun overkomen is.”

Lesmateriaal

Sommige leraren hebben behoefte aan een goed lesmateriaal, zodat ze niet zelf hun medialessen hoeven samen te stellen. Ongeveer 14 en 16 procent van de leraren uit het primair en voortgezet onderwijs vindt het nodig dat lesmateriaal, opdrachten lesbladen of een structurele methodiek beschikbaar is. Bijvoorbeeld “concrete lessen die direct aansluiten bij het lesonderwerp en de beleefwereld van de leerlingen.” Het gaat niet alleen om nieuwe methoden, maar ook om opdrachten die eventueel geïntegreerd kunnen worden in bestaande lessen, zoals “projecten en lessen waarin mediawijsheid indirect naar voren komt.”

Mediawijsheid dient volgens een aantal leraren als een rode draad door de leerjaren heen te lopen. In het primair en voortgezet onderwijs geeft respectievelijk 3 en 6 procent van de deelnemende leraren aan dat een doorlopende leerlijn nodig is om leerlingen mediawijs te maken. Een leraar schrijft dat hij “consequente aandacht in lessen vanaf leerjaar 1, met meegroeiende opdrachten voor internetgebruik” nodig vindt. Een

andere leraar denkt dat “een leerlijn mediawijsheid, met algemene en vakspecifieke instructie” noodzakelijk is.

Een aantal leraren wil voorbeelden geven bij lessen over mediawijsheid. Een leraar wil “duidelijke voorbeelden van de mogelijke gevolgen van misbruik” in de lessen gebruiken. Deze voorbeelden hoe dingen fout gaan mogen breed zijn, een leraar schrijft: “dat kan van een letterlijk gekopieerd werkstuk gaan waar onzin in staat tot en met een filmpje over de gevolgen van digitaal pesten.” Een andere leraar lijken gastlessen van slachtoffers nuttig om leerlingen bewust te maken van de risico’s.

Ouders bij mediawijsheid betrekken

In paragraaf 3.5 bleek dat de meerderheid van de leraren de media-opvoeding een gezamenlijke verantwoordelijkheid van de ouders en de school vindt. Bij de vraag wat leraren nodig vinden om kinderen mediawijsheid bij te brengen, geeft een deel van de leraren expliciet aan dat hiervoor samenwerking met ouders nodig is. Ongeveer 11 en 8 procent van de deelnemende leraren uit het primair en voortgezet onderwijs vindt goed contact met en medewerking van ouders noodzakelijk voor het bijbrengen van mediawijsheid. Deze groep vindt het belangrijk om de media-opvoeding af te stemmen met ouders, bijvoorbeeld door middel van ouderavonden, folders of trainingen. Een leraar geeft aan dat voor het bijbrengen van mediawijsheid bij de ouders eerst bewustwording van de risico’s dient plaats te vinden: “daarna kan de school makkelijk inspringen. Zonder de hulp van de ouders lijkt het net of het alleen op school telt en dan gebeuren de verkeerde zaken thuis alsnog.”

Sommige leraren vinden dat het bijbrengen van mediawijsheid in eerste instantie bij de ouders ligt, maar “de school moet wel ouders ondersteunen, maar opvoeding ligt bij de ouders, dus ook gebruik van internet.”

Afspraken binnen de school

Een deel van de leraren geeft aan dat het nodig is om binnen de school beleid te ontwikkelen en afspraken te maken over mediawijsheid. In zowel het primair als het voortgezet onderwijs wordt dit door 8 procent van de leraren genoemd. Ze vragen bijvoorbeeld om “duidelijke richtlijnen”, “besef bij leraren en besef bij management”, een “structurele aanpak en een schoolbreed protocol” of “een plan van aanpak vanuit de school.” Deze leraren vinden meer duidelijkheid en structuur over mediawijsheid binnen de schoolorganisatie noodzakelijk.

Overige reacties van leraren

Naast de beschreven suggesties hebben leraren ook nog andere reacties gegeven. De overige suggesties die worden gedaan zijn bijvoorbeeld het maken van flyers of informatieposters, een project over mediawijsheid, een film, een digitaal rijbewijs, “goede randvoorwaarden” of “inzicht vanaf welke leeftijd kinderen daadwerkelijk de mediawijsheid nodig hebben.”

Sommige leraren vinden dat er al genoeg aan mediawijsheid wordt gedaan. Ze stellen dat het voor een deel fatsoensnormen zijn die geen aparte lessen nodig hebben. Of dat er niets extra's nodig is om leerlingen mediawijsheid bij te brengen “de huidige methode en situatie voldoet volgens mij.” Een leraar schrijft dat voor de lessen alleen “common sense [nodig is], GEEN lespakket, GEEN extern bureau dat weer belastinggeld onttrekt aan de middelen voor het primair proces, en zeker geen website!”

4 Conclusies en aanbevelingen.

4.1 Samenvatting en conclusies

Onderzoeksvragen en onderzoeksopzet

Het onderzoek betreft de mediawijsheid in het primair onderwijs en in het voortgezet onderwijs. Dit is bedoeld om zicht te krijgen op de vorderingen op het gebied van mediawijsheid sinds het vorige onderzoek dat is uitgevoerd in april 2009. Ook nu richten we ons op de vraag in hoeverre scholen aandacht besteden aan verschillende aspecten van mediawijsheid en op de inschatting door de leraren van de mate waarin hun leerlingen ‘mediawijs’ zijn.

Waar mogelijk zijn de resultaten vergeleken met de resultaten van ons onderzoek naar mediawijsheid uit 2009. Met behulp van een internetvragenlijst is leraren gevraagd naar de volgende onderwerpen:

- De vaardigheden van leerlingen in het primair en voortgezet onderwijs in het gebruik van media, zoals het zoeken en beoordelen van informatie, zelf producties maken en de omgang met de risico's bij het gebruik van internet.
- De mate waarin en de manier waarop er in het primair en voortgezet onderwijs aandacht wordt besteed aan het (leren) omgaan met nieuwe media.
- De op dit gebied beschikbare ondersteuning en het gebruik daarvan.

Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van het AOB-panel en het Onderwijspersoneelspanel van het ITS. In totaal is de vragenlijst ingevuld door 913 leraren, waarvan 462 les geven in het primair en 451 in het voortgezet onderwijs.

Computergebruik door leerlingen

Ongeveer 22 procent van de leraren in het primair onderwijs en 27 procent van de leraren in het voortgezet onderwijs weet niet of mediawijsheid is opgenomen in het curriculum van de school. Van de leraren die dit wel weten geeft de helft aan dat mediawijsheid hierin is opgenomen. Mediawijsheid loopt als een rode draad door het programma, de meeste leraren geven aan dat het in bijna alle leerjaren aan bod komt. Indien medialessen in specifieke leerjaren worden gegeven, gebeurt dit meestal in groep 5 of 6 van het primair onderwijs of de brugklas in het voortgezet onderwijs. Een

ruime meerderheid van alle deelnemende leraren vindt dat de media-opvoeding een gezamenlijke verantwoordelijkheid is van de ouders en de school.

In het primair onderwijs worden vaker computers tijdens de les gebruikt dan in het voortgezet onderwijs. Daar tegenover staat dat de deelnemende leraren uit het voortgezet onderwijs aangeven vaker huiswerk op te geven dat leerlingen met behulp van internet moeten maken dan de deelnemende leraren uit het primair onderwijs. Het computergebruik tijdens de les is in het primair onderwijs iets gedaald, in het voortgezet onderwijs is dit ongeveer gelijk gebleven. Ten opzichte van 2009 zeggen leraren uit beide sectoren vaker opdrachten te geven die leerlingen thuis met behulp van internet moeten maken.

Hierbij gaat het voornamelijk om huiswerkopdrachten zoals het maken van een werkstuk of het voorbereiden van een spreekbeurt. De leraren uit het voortgezet onderwijs zeggen vaker dan hun collega's uit het primair onderwijs dat internet gebruikt moet worden bij opdrachten die bij de lesmethode horen of bij extra opdrachten.

Mediawijsheid van leerlingen

De vragen naar mediawijsheid hebben betrekking op drie aspecten: de vaardigheid van de leerlingen in het zoeken en beoordelen van informatie, de vaardigheid in het creatief gebruik van media (maken van filmpjes, bewerken van foto's, ontwerpen van websites, maken van presentaties met ICT) en de mate waarin leerlingen zich bewust zijn van en zich wapenen tegen de risico's van internet.

Hoe mediawijs zijn de leerlingen volgens de leraar? Van de leraren in het primair onderwijs geeft 36 procent aan dat de meeste of alle leerlingen in hun groep vaardig zijn in het zoeken en beoordelen van informatie. Van de leraren in voortgezet onderwijs is 44 procent van mening dat de meeste of alle leerlingen hierin vaardig zijn. Het aandeel leraren dat denkt dat de meeste of alle leerlingen vaardig zijn in het maken van presentaties met behulp van ICT is respectievelijk 32 en 68 procent.

In het primair onderwijs denkt een op de tien deelnemende leraren dat de meeste of alle leerlingen vaardig zijn in het bewerken van digitale foto's of het maken en online aanbieden van filmpjes. In het voortgezet onderwijs ligt dit aandeel iets hoger. Ongeveer 22 procent van de leraren denkt dat de meeste of alle leerlingen vaardig zijn in het bewerken van foto's, 32 procent denkt dit over het maken en online aanbieden van filmpjes.

Van de deelnemende leraren uit het primair en voortgezet onderwijs denkt 34 en 27 procent dat de meeste of alle leerlingen zich bewust zijn van de risico's bij het gebruik

van internet. Respectievelijk denkt 15 en 11 procent dat de meeste of alle leerlingen zich ook daadwerkelijk tegen de risico's wapenen.

Leraren in het voortgezet onderwijs oordelen aanzienlijk positiever over de mediawijsheid van hun leerlingen dan leraren in het primair onderwijs. Binnen het primair onderwijs oordelen de leraren uit de bovenbouw positiever dan in de onder- en middenbouw. Dit is niet verwonderlijk, het ligt in de lijn der verwachting dat leerlingen aan het eind van het primair onderwijs vaardiger zijn dan in het begin.

Welke ontwikkeling vond plaats ten opzichte van het onderzoek uit 2009? De deelnemende leraren uit het primair onderwijs vinden hun leerlingen nu iets vaardiger op het gebied van mediawijsheid dan anderhalf jaar geleden. Het oordeel van de leraren uit het voortgezet onderwijs is nauwelijks veranderd. Volgens ruim de helft van de leraren in het primair en voortgezet onderwijs zijn veel leerlingen zich niet bewust van de risico's van internet en wapenen zij zich daar onvoldoende tegen. Dit is ook niet veranderd ten opzichte van 2009.

Vaardigheden die leerlingen thuis leren

Kinderen kunnen ook thuis vaardigheden op het gebied van nieuwe media leren die ze op school kunnen gebruiken. In hoeverre krijgen ze dit volgens de leraren van thuis mee? Het percentage leraren in het primair onderwijs dat van mening is dat de meeste of zelfs alle leerlingen thuis vaardigheden hebben geleerd om informatie te zoeken en te beoordelen die zij op school kunnen gebruiken is ten opzichte van 2009 licht gedaald, van 18 naar 15 procent. In het voortgezet onderwijs is dit percentage gedaald van 27 naar 21 procent. De meerderheid van de leraren vindt dat de meeste leerlingen thuis dus niet de vaardigheden leren om informatie te zoeken en te beoordelen. Hetzelfde geldt voor het creatief gebruiken van media.

In hoeverre denken de leraren dat de ouders hun kinderen deze vaardigheden in principe zouden kunnen leren? Ongeveer 34 en 12 procent van de deelnemende leraren uit het primair en voortgezet onderwijs denkt dat de meeste ouders in staat zijn om hun kinderen hiermee te helpen. Respectievelijk denkt 58 en 73 procent van de leraren dat sommige ouders dit goed kunnen. Maar uit beide onderwijssectoren denkt ongeveer een op de tien leraren dat de ouders niet of nauwelijks in staat zijn om hun kinderen te helpen bij het gebruik van nieuwe media. Bijna alle leraren denken dus dat een deel van hun leerlingen thuis deze vaardigheden niet kan leren. Deze leerlingen dienen buitenshuis mediawijs te worden.

Aandacht voor mediawijsheid op school

In beide onderwijssectoren wordt volgens de leraren op het gebied van mediawijsheid vooral aandacht besteed aan de vaardigheid in het zoeken en beoordelen van informatie. Ten opzichte van 2009 is in het primair onderwijs de aandacht voor vaardigheden op het gebied van mediawijsheid in de les en op school gedaald. De deelnemende leraren uit het voortgezet onderwijs geven daarentegen in 2010 vaker aan dat er in de eigen les aandacht besteed wordt aan mediawijsheid.

Op welke wijze wordt aandacht besteed aan mediawijsheid? Er is volgens de deelnemende leraren weinig verschil tussen het primair en het voortgezet onderwijs in de wijze waarop aandacht wordt besteed aan mediawijsheid. Dit gebeurt meestal tijdens de reguliere les of door het werken aan opdrachten en werkstukken. Dit is nauwelijks veranderd ten opzichte van 2009. Het percentage leraren dat aangeeft dat op school mediawijsheid behandeld wordt tijdens themaweken is in beide onderwijssectoren toegenomen, dit steeg tot respectievelijk 54 en 40 procent.

Risico's bij gebruik van internet

Sinds 2009 zijn er nu meer leraren die een of meerdere keren gehoord hebben dat één van hun leerlingen het slachtoffer is geweest van ongewenste intimiteiten of misbruik van persoonlijke gegevens bij het gebruik van internet. Hoewel de meeste leraren uit het primair onderwijs nog steeds nooit hebben gehoord dat een leerling hier slachtoffer van is geweest, is dit aandeel kleiner geworden.

Het merendeel van de leraren heeft gehoord dat leerlingen digitaal gepest worden. Ongeveer 72 procent van de leraren in het primair onderwijs en 91 procent van de leraren in het voortgezet onderwijs heeft wel eens gehoord dat een leerling het slachtoffer is geweest van pesten via internet. Beide percentages zijn gestegen ten opzichte van het onderzoek uit 2009. Daarnaast heeft respectievelijk 61 procent en 82 procent wel eens gehoord dat een leerling zelf de dader was van digitaal pesten.

Overigens verschilt volgens de leraren de prevalentie van digitaal pesten per groep, verreweg de meeste leraren uit de onderbouw van het primair onderwijs geven aan nog nooit gehoord hebben dat hun leerlingen hier slachtoffer van waren.

De meeste leraren zeggen dat hun school aandacht besteedt aan de preventie van digitaal pesten. Volgens een kwart van de leraren heeft de school een digitaal pestprotocol. Een derde van de leraren geeft aan dat in de afgelopen twee jaar een ouderavond is georganiseerd waarin aandacht was voor digitaal pesten. Indien digitaal pesten zich bij de leerlingen voordoet, reageert in 2010 nog steeds meer dan 80 procent van de leraren

door met de betrokken leerling(en) te praten, terwijl ruim drie kwart aangeeft (ook) met de ouders in gesprek te gaan. Dit geldt voor zowel het primair als het voortgezet onderwijs.

Ondersteuning

Volgens respectievelijk 26 en 21 procent van de leraren uit het primair en voortgezet onderwijs is er een mediacoach of soortgelijke functionaris op school beschikbaar. Dit is een daling ten opzichte van 2009. De helft van de leraren uit beide sectoren geeft aan dat hun school gebruik maakt van de ondersteuning die bibliotheken aanbieden op het gebied van mediawijsheid. Meestal gebeurt dit “af en toe”, maar volgens één op de tien leraren maken ze hier zelfs tamelijk tot heel vaak gebruik van.

De meerderheid van de leraren maakt gebruik van ondersteunende websites bij hun lessen over internet en mediawijsheid. Het percentage leraren uit het primair en het voortgezet onderwijs dat de website ‘medialessen.nl’ gebruikt, is respectievelijk 18 en 10 procent. Het grootste deel van de leraren geeft aan dat ze de websites van Kennisnet en Digischool gebruiken.

De deelnemende leraren konden in de vragenlijst aangeven wat er op school nodig is om leerlingen mediawijsheid bij te brengen. Een viertal punten is door de deelnemende leraren regelmatig genoemd:

- Kennis over ICT en media.
Leraren geven aan dat docenten eerst zelf mediawijs moeten zijn voordat ze het hun leerlingen kunnen leren. Ze vinden dat bijscholing mogelijk moet zijn, maar ze geven ook aan dat aanvullende training niet voor alle leraren noodzakelijk is.
- Meer tijd voor mediawijsheid.
Volgens deelnemende leraren is meer lestijd nodig om ervoor te zorgen dat leerlingen mediawijs worden. Sommigen signaleren dat deze lestijd niet altijd beschikbaar is, want dan komen andere vakken in de knel.
- Voldoende computers en goed materiaal.
De leraren wensen voldoende computers voor alle leerlingen. Dit mag eventueel in een apart lokaal, zodat de school niet voor elke klas 30 computers hoeft aan te schaffen. Ook wensen ze goed werkend en veilig internet. Een aantal vindt dat een digibord noodzakelijk is bij klassikale medialessen.
- Lesmateriaal, lesopdrachten of programma's.
Volgens de deelnemende leraren zijn voldoende lesmateriaal, opdrachten of een methodiek nodig om leerlingen mediawijsheid bij te brengen. Sommige leraren willen graag opdrachten die in bestaande vakken geïntegreerd kunnen worden.

Naast deze vier meest genoemde onderwerpen deden de deelnemende leraren ook andere suggesties, zoals het betrekken van ouders bij het bevorderen van mediawijsheid, ondersteuning van een (externe) deskundige, structureel schoolbeleid of protocollen over mediawijsheid. Er zijn echter ook leraren die vinden dat ze over voldoende middelen beschikken om mediawijsheid bij te brengen of dat dit juist een taak is van de ouders.

4.2 Discussie en aanbevelingen

Inschatting van leraren kan veranderd zijn ten opzichte van het vorige onderzoek

Het onderzoek laat zien dat veel leraren uit het primair en het voortgezet onderwijs vinden dat hun leerlingen nauwelijks vaardiger zijn geworden op gebied van mediawijsheid ten opzichte van het onderzoek uit 2009. Waarom is deze mening van de leraren weinig veranderd? Zijn leerlingen niet vaardiger geworden door de activiteiten rondom mediawijsheid die sinds het vorige onderzoek plaatsvonden? Komt het doordat de aandacht in de les voor dit onderwerp nauwelijks is veranderd? Dit is op primair van de huidige onderzoeksresultaten moeilijk te zeggen. Voor dit onderzoek zijn geen leerlingen getoetst op het gebied van mediawijsheid. We hebben de leraren gevraagd naar hun mening over de vaardigheden in hun klas, deze mening is nauwelijks veranderd. Dit kan verschillende oorzaken hebben. Het kan komen doordat de leraren kritischer zijn geworden over het gewenste niveau van vaardigheden bij hun leerlingen, bijvoorbeeld omdat de leraren meer kennis en belang over mediawijsheid ontwikkelen. Daarnaast komt er elk jaar een nieuwe lading leerlingen in de klas en begint het aanleren van de vaardigheden weer van voor af aan. Ook zijn de ontwikkelingen van nieuwe media constant in beweging.

Aandacht voor mediawijsheid in perspectief

De aandacht die volgens leraren op school of in de lessen aan mediawijsheid besteed wordt, lijkt iets gedaald te zijn. Ook hier moeten we de kanttekening maken dat het mogelijk is dat leraren kritischer zijn geworden over de aandacht die zij in de lessen of op school aan mediawijsheid zouden moeten besteden. Het kan natuurlijk ook zijn dat de aandacht daadwerkelijk iets minder is geworden. Binnen het onderwijs zijn enkele andere ontwikkelingen gaande die de nodige onderwijs- en voorbereidingstijd in beslag nemen, zoals bijvoorbeeld de aandacht om de primair vaardigheden rekenen en taal te verbeteren of de inrichting van passend onderwijs.

Betere bekendheid bij leraren van digitaal pesten is een stap tot een oplossing

Uit het onderzoek bleek dat leraren er vaker van op de hoogte zijn dat leerlingen te maken hebben met de risico's van internet. Dit wil niet per definitie zeggen dat ook het daadwerkelijke aantal slachtoffers gegroeid is. Het is goed mogelijk dat de risico's van internet beter bespreekbaar zijn. Ook kan het zijn dat leraren hier meer oog voor krijgen en beter signaleren wanneer leerlingen hier mee te maken hebben. Hoewel het stijgende percentage reden geeft tot zorg, is het positief dat het bij leraren beter bekend is. Pas als gevallen van digitaal pesten bekend zijn kan de leraar of de school handelen.

Een digitaal pestprotocol kan gestimuleerd worden

We zien dat leraren in 2010 vaker geconfronteerd worden met leerlingen die slachtoffer zijn van misbruik van gegevens, ongewenste intimiteiten of pesten via internet. Desondanks is de preventie van digitaal pesten nauwelijks verandert. Is het nodig dat de preventie verandert? Ruim een kwart van de leraren geeft aan dat hun school een digitaal pestprotocol heeft. Hoewel sommigen aangeven dat dit onder het reguliere pestprotocol valt, is er dus ruimte om het maken van een digitaal pestprotocol te stimuleren.

Preventie niet laten verslappen, blijvende aandacht nodig

In het onderzoek is niet gevraagd of leraren de preventie voldoende vinden of dat ze behoefte hebben aan meer ondersteuning. In vervolgonderzoek zou hier meer aandacht aan besteed kunnen worden. Bij de open vraag naar de gewenste ondersteuning hebben we geen aanwijzingen gevonden dat de preventie niet voldoet. Het is aan te bevelen blijvende aandacht aan preventie te schenken.

Betrek ouders, maar geef ze handvatten

Veel leraren vinden het bijbrengen van mediawijsheid aan kinderen de gezamenlijke verantwoordelijkheid van ouders en school. Daarnaast geeft circa een op de tien leraren aan dat het nodig is om ouders bij het onderwijs te betrekken om kinderen mediawijsheid bij te brengen. Tegelijkertijd signaleren we dat bijna alle leraren vinden dat een deel van hun leerlingen thuis deze vaardigheden meekrijgt en geloven ze dat een deel van de ouders niet in staat is om hun kinderen in het gebruik van nieuwe media te begeleiden. Het is aan te bevelen om te stimuleren dat ouders beter in staat zijn om hun kind thuis te begeleiden.

Volgens onderzoek van Mijn Kind Online vindt 51 procent van de ouders het bijbrengen van mediawijsheid een taak van de ouder.²⁴ Uit onderzoek van Dialogic (2010) blijkt dat 73 procent van de ouders vindt dat zij op dit gebied het voortouw moeten nemen.²⁵ Er is dus een basis om ouders erbij te betrekken.

Scholen kunnen dit zelf stimuleren door bijvoorbeeld tijdens ouderavonden aandacht te schenken aan het gebruik van nieuwe media of door het faciliteren van trainingen in mediawijsheid door derden. Dit kan door het aanbieden van lokalen in de uren dat deze niet gebruikt worden, of door promotie voor de trainingen te maken in de correspondentie aan de ouders.

Een aantal leraren geeft aan dat bijscholing ook voor leraren nodig kan zijn. Om mediawijsheid te onderwijzen dienen leraren zelf ook mediawijs te zijn. Wellicht zouden een training voor ouders en bijscholing voor leraren gecombineerd kunnen worden om de kosten te drukken. Bijvoorbeeld 's middags de workshop voor leraren en 's avonds voor ouders.

Stimuleer gebruik van de diensten over mediawijsheid die bibliotheken aanbieden

Eventueel kan voor het versterken van vaardigheden van leraren en ouders ook de kennis en het materiaal op het gebied van mediawijsheid die bibliotheken aanbieden gebruikt worden. De helft van de leraren maakt voor de lessen gebruik van deze diensten van de bibliotheek, de andere helft nog niet. Het is de vraag in hoeverre dit percentage verhoogd kan worden. De meeste leraren gaven aan dat ze de 'af en toe' gebruik maken van deze diensten. Er is nog ruimte om dit te intensiveren.

De website medialessen.nl wordt door minder dan de helft van de leraren gebruikt. De bekendheid en het gebruik van deze bestaande webdienst, als ook de handboeken over mediawijsheid die momenteel bestaan zouden gestimuleerd kunnen worden.

Integreer mediawijsheid in reguliere lessen en opdrachten

Uit het onderzoek blijkt dat een deel van de leraren vindt dat meer tijd nodig is om kinderen mediawijsheid bij te brengen. In paragraaf 3.7 signaleert een deel van de leraren dat hoewel er meer tijd nodig is, deze tijd niet beschikbaar is. Dit komt terug in paragraaf 3.5, hier zien we dat de aandacht voor mediawijsheid in de lessen en op school nauwelijks is toegenomen. Tijd voor mediawijsheid gaat ten koste van andere vakken. Daarom is het aan te bevelen om mediawijsheid te integreren in bestaande vakken. Er dient gezorgd te worden voor eenvoudig te gebruiken materiaal waarmee

24 Nikken, P. (2009) 'Ouders over internet en hun kind' Den Haag: Stichting Mijn Kind Online.

25 Berg, P. van den, Jager, C., Gillebaard H. (2010) 'Behoeftenonderzoek Mediawijzer' Utrecht: Dialogic.

leraren gemakkelijk mediawijsheid in hun lessen aan kunnen bieden. Te denken valt bijvoorbeeld aan tekstanalyse waarbij de tekst over de risico's van internet gaat, of opdrachten waarbij leerlingen informatie over het vak op internet moeten zoeken en beoordelen. Er ligt een uitdaging om uitgevers te stimuleren het onderwerp van mediawijsheid te integreren in de bestaande methoden voor de vakken. Op deze indirecte wijze kan mediawijsheid een structurele plaats in het onderwijs krijgen.

Aanbevelingen voor vervolgonderzoek

Nieuwe media blijven zich ontwikkelen, vervolgonderzoek kan inzicht geven hoe deze ontwikkelingen binnen het onderwijs verwerkt worden. Of hoe dit volgens de leraren zou moeten gebeuren.

Dit onderzoek laat zien dat de mening van leraren over de mediawijsheid in het onderwijs niet sterk veranderd is ten opzichte van 2009. In een vervolgonderzoek zouden daarom vragen met een referentiepunt toegevoegd kunnen worden, bijvoorbeeld: “vindt u de leerlingen vaardiger op het gebied van het zoeken en beoordelen van informatie dan twee jaar geleden?” Zo kunnen ontwikkelingen duidelijker bevraagd worden.

Op andere punten kunnen we de leraren juist duidelijker naar hun mening vragen. En dieper op de materie ingaan. In dit onderzoek krijgen we bijvoorbeeld een indruk van de aandacht die leraren in de les aan het creatief omgaan met nieuwe media besteden en van de preventie tegen digitaal pesten. In hoeverre vindt de leraar deze aandacht voldoende? Vinden leraren dat de preventie voldoet? Of hebben de leraren meer nodig?

Bijlagen

Bijlage 1 – Mediawijsheid uitgesplitst binnen het primair onderwijs

Tabel b1.1 – Opvattingen van leraren over de vaardigheden van leerlingen met betrekking tot de mediawijsheid in het primair onderwijs, per bouw (n=457)

		niemand	sommige	de meeste	Allemaal	weet niet	totaal (n=100%)
vaardig in het zoeken en beoordelen van informatie	onderbouw	65%	19%	8%	2%	6%	63
	middenbouw	20%	50%	19%	0%	11%	123
	bovenbouw	2%	41%	53%	3%	2%	171
	combinatie	8%	44%	41%	3%	4%	100
vaardig in het maken van presentaties met ICT	onderbouw	86%	2%	3%	2%	8%	63
	middenbouw	54%	26%	7%	0%	14%	123
	bovenbouw	6%	37%	40%	15%	2%	171
	combinatie	11%	41%	33%	8%	7%	100
vaardig in het maken en online aanbieden van filmpjes	onderbouw	84%	6%	2%	0%	8%	63
	middenbouw	64%	19%	2%	0%	15%	123
	bovenbouw	22%	52%	12%	2%	12%	171
	combinatie	26%	43%	15%	1%	15%	100
vaardig in het bewerken van digitale foto's	onderbouw	81%	8%	2%	0%	10%	63
	middenbouw	65%	15%	2%	0%	19%	123
	bovenbouw	22%	53%	9%	1%	16%	171
	combinatie	25%	35%	13%	3%	24%	100
bewust van de risico's van het gebruik van internet?	onderbouw	76%	8%	5%	3%	8%	63
	middenbouw	28%	44%	16%	1%	11%	123
	bovenbouw	4%	40%	42%	11%	3%	171
	combinatie	14%	44%	27%	8%	7%	100
wapenen uw leerlingen zich tegen de risico's van het gebruik van het internet?	onderbouw	76%	6%	3%	3%	11%	63
	middenbouw	39%	28%	6%	0%	28%	123
	bovenbouw	8%	47%	22%	2%	20%	171
	combinatie	23%	37%	11%	4%	25%	100

Tabel b1.2 – Vaardigheden die leerlingen thuis leren volgens de leraren uit onder-, midden- en bovenbouw van het primair onderwijs (n=457)

		niemand	sommige	de meeste	Allemaal	weet niet	totaal (n=100%)
zoeken en beoordelen van informatie	onderbouw	48%	29%	5%	0%	19%	63
	middenbouw	16%	52%	10%	0%	22%	123
	bovenbouw	6%	60%	20%	1%	12%	171
	combinatie	6%	57%	16%	3%	18%	100
creatief gebruik van media	onderbouw	43%	30%	11%	0%	16%	63
	middenbouw	20%	49%	8%	1%	23%	123
	bovenbouw	8%	62%	16%	1%	13%	171
	combinatie	8%	55%	18%	3%	16%	100

Tabel b1.3 – Risico's bij het gebruik van internet volgens de leraren uit onder-, midden- en bovenbouw van het primair onderwijs (n=455)

		nooit	een enkele keer	verschillende keren	totaal (n=100%)
slachtoffer van ongewenste intimiteiten via internet	onderbouw	89%	6%	5%	63
	middenbouw	83%	12%	5%	123
	bovenbouw	75%	20%	5%	171
	combinatie	74%	21%	5%	100
slachtoffer misbruik van persoonlijke gegevens	onderbouw	87%	10%	3%	63
	middenbouw	81%	14%	5%	123
	bovenbouw	66%	26%	8%	171
	combinatie	63%	29%	8%	100
slachtoffer digitaal pesten	onderbouw	60%	22%	17%	63
	middenbouw	33%	46%	21%	123
	bovenbouw	13%	56%	31%	171
	combinatie	25%	49%	26%	100
dader van digitaal pesten	onderbouw	87%	8%	5%	62
	middenbouw	48%	41%	11%	123
	bovenbouw	17%	62%	21%	170
	combinatie	35%	46%	19%	100

Tabel b1.4 – Preventie op school tegen digitaal pesten volgens de leraren uit onder-, midden- en bovenbouw van het primair onderwijs (n=455)

	aandacht in de les	aandacht in mentor-gesprekken	er is een digitaal pestprotocol	anders	totaal (n=100%)
onderbouw	81%	8%	23%	18%	62
middenbouw	69%	6%	29%	24%	123
bovenbouw	72%	15%	32%	22%	170
combinatie	71%	15%	20%	26%	100
totaal po	72%	12%	27%	32%	455

Tabel b1.5 – Preventie op school tegen digitaal pesten volgens de leraren uit onder-, midden- en bovenbouw van het primair onderwijs (n=455)

	er wordt hulp ingeschakeld	er wordt met de ouders ge- sproken	er wordt met de betrokken leerling(en) gesproken	anders	totaal (n=100%)
onderbouw	6%	76%	79%	21%	62
middenbouw	5%	74%	84%	13%	123
bovenbouw	9%	80%	85%	11%	170
combinatie	10%	73%	85%	16%	100
totaal po	8%	76%	84%	14%	455

Tabel b1.6 – Aandacht voor mediawijsheid in de les van de deelnemende leraren uit onder-, midden- en bovenbouw van het primair onderwijs (n=453)

		nooit	af en toe	tamelijk vaak	vaak	heel vaak	totaal (n=100%)
informatie zoeken en beoordelen	onderbouw	80%	13%	2%	2%	3%	61
	middenbouw	39%	47%	11%	2%	0%	122
	bovenbouw	6%	46%	31%	14%	3%	170
	combinatie	17%	50%	24%	6%	3%	100
de risico's van het gebruik van internet	onderbouw	87%	10%	2%	2%	0%	61
	middenbouw	52%	40%	7%	0%	1%	121
	bovenbouw	6%	55%	24%	12%	3%	170
	combinatie	20%	49%	24%	5%	1%	99
het creatief gebruik van media	onderbouw	84%	13%	2%	2%	0%	61
	middenbouw	63%	31%	4%	2%	0%	121
	bovenbouw	16%	44%	25%	13%	2%	170
	combinatie	26%	47%	15%	10%	1%	99

Tabel b1.7 – Het gebruik van ondersteunende websites bij medialessen volgens deelnemende leraren uit onder-, midden- en bovenbouw van het primair onderwijs (n=443)

		nooit	af en toe	tamelijk vaak	vaak	heel vaak	totaal (n=100%)
medialessen.nl	onderbouw	93%	3%	0%	2%	2%	58
	middenbouw	88%	11%	1%	1%	0%	121
	bovenbouw	77%	16%	5%	1%	0%	167
	combinatie	78%	14%	4%	1%	2%	97
kennisnet.nl	onderbouw	21%	41%	16%	14%	9%	58
	middenbouw	16%	45%	20%	12%	7%	121
	bovenbouw	17%	43%	22%	14%	5%	167
	combinatie	9%	44%	20%	21%	6%	97
digischool.nl	onderbouw	36%	33%	10%	12%	9%	58
	middenbouw	31%	33%	21%	7%	7%	121
	bovenbouw	33%	33%	21%	10%	3%	167
	combinatie	25%	29%	25%	15%	6%	97
leraar24.nl	onderbouw	60%	28%	3%	5%	3%	58
	middenbouw	64%	27%	6%	2%	1%	121
	bovenbouw	54%	32%	10%	2%	1%	167
	combinatie	61%	26%	11%	1%	1%	97

Bijlage 2 – Mediawijsheid uitgesplitst binnen het voortgezet onderwijs

Tabel b2.1 – Opvattingen van leraren over de vaardigheden van leerlingen met betrekking tot de mediawijsheid; naar onderwijstype in het voortgezet onderwijs (n=439)

		niemand	sommige	de meeste	allemaal	weet niet	totaal (n=100%)
vaardig in het zoeken en beoordelen van informatie	pro	7%	67%	27%	0%	0%	15
	vmbo	1%	60%	35%	1%	1%	139
	vmbo/ havo/vwo	1%	42%	52%	0%	4%	73
	havo/vwo	0%	50%	42%	6%	1%	212
vaardig in het maken van presentaties met ICT	pro	7%	60%	33%	0%	0%	15
	vmbo	1%	42%	52%	4%	1%	139
	vmbo/ havo/vwo	0%	29%	62%	7%	3%	73
	havo/vwo	0%	16%	64%	17%	4%	212
vaardig in het maken en online aanbieden van filmpjes	pro	20%	40%	13%	0%	27%	15
	vmbo	9%	54%	24%	1%	12%	139
	vmbo/ havo/vwo	4%	44%	27%	1%	23%	73
	havo/vwo	1%	39%	33%	6%	21%	212
vaardig in het bewerken van digitale foto's	pro	13%	47%	20%	0%	20%	15
	vmbo	8%	57%	17%	2%	16%	139
	vmbo/ havo/vwo	3%	48%	23%	3%	23%	73
	havo/vwo	1%	42%	21%	6%	30%	212
bewust van de risico's van het gebruik van internet?	pro	13%	73%	7%	7%	0%	15
	vmbo	10%	55%	27%	1%	6%	139
	vmbo/ havo/vwo	10%	49%	29%	4%	8%	73
	havo/vwo	3%	52%	30%	5%	10%	212
wapenen uw leerlingen zich tegen de risico's van het gebruik van het internet?	pro	27%	67%	7%	0%	0%	15
	vmbo	21%	54%	8%	1%	17%	139
	vmbo/ havo/vwo	16%	45%	14%	1%	23%	73
	havo/vwo	8%	49%	14%	0%	29%	212

Tabel b2.2 – Vaardigheden die leerlingen thuis leren volgens de leraren; naar onderwijstype in het voortgezet onderwijs (n=438)

		niemand	sommige	de meeste	allemaal	weet niet	totaal (n=100%)
zoeken en beoordelen van informatie	pro	7%	93%	0%	0%	0%	15
	vmbo	9%	58%	17%	1%	16%	139
	vmbo/ havo/vwo	10%	48%	22%	1%	19%	73
	havo/vwo	5%	40%	21%	2%	31%	211
creatief gebruik van media	pro	20%	67%	7%	0%	7%	15
	vmbo	4%	65%	15%	0%	16%	139
	vmbo/ havo/vwo	7%	47%	27%	0%	19%	73
	havo/vwo	4%	41%	23%	2%	31%	211

Tabel b2.3 – Risico's bij het gebruik van internet volgens leraren; naar onderwijstype in het voortgezet onderwijs (n=438)

		nooit	Een enkele keer	Verskillende keren	totaal (n=100%)
slachtoffer van ongewenste intimiteiten via internet	pro	20%	40%	40%	15
	vmbo	28%	52%	20%	139
	vmbo/ havo/vwo	41%	38%	21%	73
	havo/vwo	60%	32%	8%	211
slachtoffer misbruik van persoonlijke gegevens	pro	27%	33%	40%	15
	vmbo	51%	34%	15%	139
	vmbo/ havo/vwo	48%	32%	21%	73
	havo/vwo	54%	36%	10%	211
slachtoffer digitaal pesten	pro	7%	13%	80%	15
	vmbo	4%	41%	55%	139
	vmbo/ havo/vwo	4%	49%	47%	73
	havo/vwo	13%	52%	35%	211
dader van digitaal pesten	pro	7%	33%	60%	15
	vmbo	9%	49%	41%	138
	vmbo/ havo/vwo	14%	47%	40%	73
	havo/vwo	26%	54%	20%	210

Tabel b2.4 – Preventie op school tegen digitaal pesten volgens de leraren; naar onderwijstype in het voortgezet onderwijs (n=445)

	aandacht in de les	aandacht in mentor-gesprekken	er is een digitaal pestprotocol	anders	totaal (n=100%)
pro	73%	53%	27%	20%	15
vmbo	54%	67%	30%	18%	138
vmbo/ havo/vwo	53%	74%	38%	23%	73
havo/vwo	34%	61%	26%	19%	210
totaal vo	45%	65%	29%	19%	445

Tabel b2.5 – Preventie op school tegen digitaal pesten volgens de leraren; naar onderwijstype in het voortgezet onderwijs (n=436)

	er wordt hulp ingeschakeld	er wordt met de ouders gesproken	er wordt met de betrokken leerling(en) gesproken	anders	totaal (n=100%)
pro	20%	73%	87%	7%	15
vmbo	20%	79%	91%	12%	138
vmbo/ havo/vwo	23%	82%	95%	14%	73
havo/vwo	15%	75%	86%	15%	210
totaal vo	18%	77%	89%	14%	436

Figuur b2.6 – Aandacht voor mediawijsheid in de les van de deelnemende leraren; naar onderwijstype in het voortgezet onderwijs (n=436)

		nooit	af en toe	tamelijk vaak	vaak	heel vaak	totaal (n=100%)
informatie zoeken en beoordelen	pro	0%	40%	13%	40%	7%	15
	vmbo	4%	54%	28%	10%	3%	138
	vmbo/ havo/vwo	14%	47%	29%	10%	1%	73
	havo/vwo	19%	59%	16%	4%	2%	210
de risico's van het gebruik van internet	pro	0%	40%	20%	33%	7%	15
	vmbo	12%	69%	13%	5%	1%	138
	vmbo/ havo/vwo	19%	60%	16%	3%	1%	73
	havo/vwo	36%	52%	7%	4%	1%	210
het creatief gebruik van media	pro	0%	40%	47%	7%	7%	15
	mbo	18%	43%	24%	12%	3%	138
	vmbo/ havo/vwo	15%	49%	25%	8%	3%	73
	havo/vwo	27%	51%	15%	4%	3%	208

Figuur b2.7 – Het gebruik van ondersteunende websites bij medialessen volgens deelnemende leraren naar; onderwijstype in het voortgezet onderwijs (n=416)

		nooit	af en toe	tamelijk vaak	vaak	heel vaak	totaal (n=100%)
medialessen.nl	pro	73%	20%	7%	0%	0%	15
	vmbo	86%	11%	2%	1%	0%	131
	vmbo/ havo/vwo	93%	6%	1%	0%	0%	71
	havo/vwo	92%	8%	1%	0%	0%	199
kennisnet.nl	pro	13%	33%	27%	20%	7%	15
	vmbo	23%	53%	15%	8%	1%	131
	vmbo/ havo/vwo	37%	46%	13%	4%	0%	71
	havo/vwo	38%	51%	8%	3%	1%	199
digischool.nl	pro	20%	40%	27%	0%	13%	15
	vmbo	38%	37%	17%	7%	2%	131
	vmbo/ havo/vwo	37%	42%	11%	8%	1%	71
	havo/vwo	44%	45%	7%	5%	1%	199
leraar24.nl	pro	40%	33%	13%	7%	7%	15
	vmbo	68%	24%	5%	2%	0%	131
	vmbo/ havo/vwo	82%	14%	4%	0%	0%	71
	havo/vwo	83%	14%	2%	2%	0%	199

Literatuur

Berg, P. van den, Jager, C., Gillebaard H. (2010) 'Behoeftenonderzoek Mediawijzer'
Utrecht: Dialogic.

Nikken, P. (2009) 'Ouders over internet en hun kind' Den Haag: Stichting Mijn Kind
Online.

Raad voor Cultuur (2005). *Mediawijsheid. De ontwikkeling van nieuw burgerschap.*
Den Haag: Raad voor Cultuur.

Smeets, E., Wester, M. (2009) *Mediawijsheid in het primair onderwijs en voortgezet
onderwijs.* Nijmegen: ITS.

Media spelen een steeds grotere rol in onze samenleving. Door het toenemende gebruik van digitale media en computers is het belangrijk dat kinderen leren om hier goed mee om te gaan en oog te hebben voor de risico's. Dit wordt samengevat in de term 'mediawijsheid'.

In opdracht van Mediawijzer.net heeft het ITS eind 2010 opnieuw onderzoek gedaan naar de aandacht die op scholen wordt besteed aan mediawijsheid en naar de opvattingen van leraren over mediawijsheid bij leerlingen. Dit vervolgonderzoek is uitgevoerd via een internetenquête die is ingevuld door leraren uit het primair en het voortgezet onderwijs. Waar mogelijk zijn de resultaten vergeleken met de uitkomsten van het onderzoek uit 2009.

In dit onderzoek komen onder meer de volgende onderwerpen aan de orde.

- de opvattingen van leraren over de mate waarin hun leerlingen 'mediawijs' zijn;
- de risico's van internet en de manier waarop daarmee wordt omgegaan;
- de aandacht die op school wordt besteed aan mediawijsheid;
- de beschikbare en gewenste ondersteuning op dit gebied op school.

Dit onderzoek laat zien dat veel scholen regelmatig aandacht besteden aan mediawijsheid. Daarbij blijft de nadruk op de vaardigheid in het opzoeken en beoordelen van informatie. Aandacht voor mediawijsheid op scholen is volgens de leraren noodzakelijk, omdat ze van mening zijn dat de meeste leerlingen in 2010 nog steeds niet erg 'mediawijs' zijn. Leraren horen bovendien vaker dat leerlingen te maken hebben met de risico's van internet.

Mediawijzer.net
Postbus 778
2700 AT Zoetermeer
www.mediawijzer.net

ISBN 90 5554 413 4
NUR 840